

PRAHA

ČERNÁ A ZLATÁ

VÝJEVY ZE ŽIVOTA JEDNOHO EVROPSKÉHO MĚSTA

PETER DEMETZ

PROSTOR

Peter Demetz

Praha černá a zlatá

Výjevy ze života jednoho evropského města

PROSTOR

Peter Demetz

Praha černá a zlatá

Výjevy ze života jednoho evropského města

přeložil Zdeněk Hron

PROSTOR

Originally published under the title:
Peter Demetz, *Prague in Black and Gold.*
Scenes from the Life of a European City

Copyright © Peter Demetz, 1997
Czech edition © PROSTOR, 2012
Translation © Zdeněk Hron, 1998

ISBN 978-80-7260-269-8

Obsah

<i>Předmluva</i>	11
1. LIBUŠE NEBOLI NĚKOLIK VERZÍ PŮVODU	19
<i>Co se učí děti ve škole</i>	19
<i>O čem jsou přesvědčeni archeologové a historikové</i> <i>- hypotézy a rekonstrukce</i>	22
<i>Libušiny osudy</i>	37
2. OTAKAROVA PRAHA (880-1278)	57
<i>Od obchodní stanice ke královskému sídlu</i>	57
<i>Vzestup jednoho krále</i>	63
<i>Raná židovská obec a pražští tosafisté</i>	71
<i>Čeští světci, italští rétorikové a němečtí básníci</i>	83
<i>„... Mé království stojí na křehkém skle“</i>	101
3. KARLOVSKÝ OKAMŽIK:	
KAREL IV. A JEHO DOBA	109
<i>Měšťané, trhy a dlážděné ulice</i>	109
<i>Princ Václav, nebo spíše Karel</i>	116
<i>Král Karel, Otec vlasti</i>	120
<i>Založení Nového Města</i>	124
<i>Karel zakládá svou univerzitu</i>	130
<i>Králův užší kabinet a italské spojení:</i>	
<i>Cola di Rienzo a Francesco Petrarca</i>	134
<i>Karel vytváří svůj mýtus</i>	149

<i>Nové písemnictví v Karlově Praze</i>	157
<i>Trhliny ve fasádě</i>	164
<i>Židovské Město v době Karlově a masakr z roku 1389</i>	173
 4. HUSITSKÁ REVOLUCE: 1415–1422	181
<i>Král a generální vikář</i>	181
<i>Postupné kroky náboženských reformátorů</i>	188
<i>Jan Hus v Betlémské kapli</i>	197
<i>Kutnohorský dekret</i>	203
<i>Jan Hus v Kostnici</i>	210
<i>Počátky husitského odporu</i>	219
<i>Praha přitahuje evropské rozkolníky</i>	222
<i>Povstání pražských radikálů</i>	228
<i>Příchod křižáků: bitva na Vítkově</i>	236
<i>Bitva pod Vyšehradem a smrt Jana Želivského</i>	243
<i>Husité a Židé, jakož i závěr</i>	249
 5. RUDOLF II. A POVSTÁNÍ V ROCE 1618	254
<i>Praga mystica?</i>	254
<i>Po polských králích opět Habsburkové</i>	257
<i>Rudolf na vzestupu</i>	266
<i>Vědci v Praze: Tadeáš Hájek, Tycho de Brahe, Johannes Kepler a Jessenius</i>	277
<i>Příchod alchymistů do Prahy</i>	289
<i>„Zlatý věk“ pražské židovské obce: rabi Löw a jeho golem; židovská tradice a nové poznání</i>	296
<i>Pikareskní Praha a případ barona Rusworma</i>	313
<i>Poslední léta Rudolfa II.</i>	319
<i>Povstání v roce 1618 a bitva na Bílé hoře</i>	329
<i>Pražské baroko</i>	341

6. MOZART V PRAZE	348
<i>Gli Italiani a Praga</i>	348
<i>Místo třetího řádu: válka a mír v zapadlé provincii</i>	353
<i>Věk reforem: matka a syn</i>	358
<i>Mozart na Bertramce</i>	372
7. ROK 1848 A KONTRAREVOLUCE	396
<i>Co cestovatelé neviděli</i>	396
<i>Bouřlivé intermezzo: stávky v roce 1844.</i>	413
<i>Revoluce a kontrarevoluce: 1848-1849.</i>	416
<i>Tři životy ve stínu revoluce</i>	436
8. PRAHA T. G. MASARYKA.	456
<i>Zmodernizované město a literatura duchů</i>	456
<i>Republika ve svátečním úboru.</i>	468
<i>Masaryk se vrací do Prahy</i>	478
<i>Z chaloupky kočího na Pražský hrad – novodobá pohádka</i>	481
<i>Bouřlivá republikánská Praha.</i>	490
<i>Různé typy kultury v republikánské Praze.</i>	497
<i>Praha 21. září 1937.</i>	523
DOVĚTEK: OBTÍŽNÝ NÁVRAT DO PRAHY.	527
<i>Bibliografie</i>	542
<i>Jmenný a věcný rejstřík.</i>	573
<i>Poznámka překladatele</i>	599

Předmluva

Své rodné město miluji a zároveň nenávidím a mé sváříci se pocity neutišily ani opakované návraty do Prahy po převratu v roce 1989, kterému se někdy dostává poetického názvu sametová revoluce. Mé šťastné vzpomínky na dlouhé procházky pod kaštany v květnu nebo na skákání do Vltavy z prámů u Národního divadla vždy provázely jiné, mnohem znepokojivější výjevy. Vybavuji si denně vydávané seznamy českých občanů, kteří byli pro výstrahu popravováni poté, co zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich padl 27. května 1942 do léčky, kterou na něho nastražili čeští parašutisté vyslaní z Londýna, když jel do svého sídla na Hradčanech, a vzpomínám si rovněž na stárnoucí ženu s důkladnými šněrovacími botami a s plným batohem (byla to moje matka), která jela zanedbanou tramvají číslo 7 na shromaždiště, odkud byli transportováni Židé do táborů, z nichž nebylo návratu, a v duchu vidím i to, jak tři roky nato byli po osvobození Prahy německé ženy, děti a starci soustředěni do starých kin a na sportovní stadiony a nakonec vyhnáni z města i z Československa. Mí četní evropští kolegové, kteří chtějí psát o českých záležitostech, to mají snazší, poněvadž je netíží vzpomínky, z nichž je člověku smutno na duši a zároveň se mu obrací žaludek, a řada povrchně napsaných knih, které jsou dnes nabízeny v pražských knihkupectvích turistům, na tom sotva co změní, poněvadž většinou umožňují, aby si návštěvníci odvezli apriorní představy, s nimiž přijeli, ve zcela nezměněné podobě. Franz Kafka píše v jedné ze svých vzácných lyrických básní o procházce po Karlově

mostě a o tom, že lehce položil dlaně na staré kameny – „*die Hände auf alten Steinen*“. Jsem odjakživa přesvědčen, že se tímto jemným gestem snažil zabránit, aby neprosákla krev prolitá v četných brutálních bojích.

Nejsem takový blázen, abych se domníval, že mohu předložit dějiny Prahy v takové podobě, v níž se skutečně udály, ale přesto doufám, že mohu proti některým tradičním líčením postavit jiné verze, které neskrývají mé polemické úmysly. Rád bych načrtl hrstku vybraných kapitol věnovaných paradoxnímu příběhu, v němž zlaté barvy pyšné moci a tvůrčího majestátu císařů, umělců a učenců, jakož i lidí zatvrzelých nezůstanou nedotčeny černí utrpení a mlčením obětí. Za posledních čtyřicet let jsem se od české historiografie poučil o mnohém, ale radost plynoucí z mého bádání kazily vzpomínky na Karlovu univerzitu z jara roku 1948, kdy jsem tam studoval a byl jsem bezprostředně po komunistickém puči proti své vůli svědkem toho, jak někteří z mých nejoblíbenějších učitelů raději změnili názory, než aby riskovali, že získají čestné místo v řadách opozice, jejíž vyhlídky tehdy byly beznadějně. Každá vědecká publikace vydaná za komunistického režimu byla provázena výmluvným příběhem, který vypovídal o ochotné servilitě, o kompromisnictví, o sebeponížení a někdy i o vzácném odporu.

Multietnicita neboli společnost složená z četných rozdílných společenství, v níž je možno žít, se stala – přinejmenším ve Spojených státech – základním závazkem politického života i akademického bádání. Proto je tak smutné sledovat, jak se ve Starém světě v řadě míst s multietnickými tradicemi život během přibližně jedné poslední generace změnil v kompaktnější uplatňování jediné národní kultury, pro niž je charakteristické vylučování ostatních a určitá dávka xenofobie. V daném okamžiku nemusí být neužitečné, prozkoumáme-li dějiny jednoho evropského města, které po staletí budovali Češi, Němci, Židé a Italové, přestože četní histo-

rikové ostatních národností rádi snižují podíl, jímž při tom přispěli příslušníci některé ze zbývajících skupin, a často se dokáží shodnout pouze v tom, že zcela přehlížejí obyvatele Židovského Města. Praha ve svých dlouhých dějinách poznala řadu masových vraždění, ať už je vyvolala luza řádící v ulicích nebo byly zorganizovány úřady, i náboženských a etnických „čistek“, které bez výjimky ušpinily ruce těch, kteří ji chtěli „vyčistit“. Praha zažila pogrom v roce 1389, při němž byly zabity tři tisíce Židů, hromadné vypovězení Židů z jejich odvěkého domova, které nařídila v roce 1744 Marie Terezie, a odehrála se v ní i šoa z let 1940–1945 – transporty do Terezína a do vyhlazovacích táborů. Pražským historikům je znám průběh násilného vyhnání všech evangelíků, českých stejně jako německých, k němuž došlo po bitvě na Bílé hoře v roce 1620, i vyhnání téměř všech Němců, ať byli vinni, či nevinni, po květnu roku 1945.

Přesto však existovala četná období, v nichž pražská společenství žila pospolitě nebo alespoň vedle sebe, a jména těch, kdo se snažili vést odlišné národnostní skupiny k vzájemné toleranci a k vzájemnému pochopení, si dnes bez ohledu na skutečnost, zda jsou slavní, nebo je zná jen hrstka vyvolených, znovu zaslouží naši úctu. Mám na mysli filozofa Bernarda Bolzana, prezidenta T. G. Masaryka, jeho žáka Emanuela Rádlu i německé ministry, kteří se v období let 1926–1938 loajálně podíleli na vládách masarykovské republiky. Myslím přitom rovněž na někdejší přítelkyni Franze Kafky Milenu Jesenskou, která v období mnichovské krize vylíčila v řadě esejů, napsaných s hlubokým pochopením pro české spoluobčany, osobní a politickou tragédii, jež postihla německé socialisty a liberály ze Sudet, a na Jana Patočku, jehož přednášky jsem navštěvoval před odchodem z Prahy, než se mi podařilo úspěšně překročit hranici na Šumavě. Praha může být na tyto jasnozřivé obyvatele právem hrdá.

Existuje však ještě jeden oblíbený pohled, který brání

úplnému poznání pražských dějin. Vznikl poměrně nedávno na základě představy, že Praha v sobě skrývá více tajemství magické a mystické povahy než kterékoli jiné evropské velkoměsto – nově vzkvétající turistický průmysl si tuto mystickou aureolu z obchodních důvodů velmi ochotně pěstuje. Zahraniční turisté ze všech možných zemí přijíždějí s utkvělými představami o golemovi, Franzi Kafkovi (dosti zjednodušenými) a o alchymistech, ale zato uslyší málo – a vědí ještě méně – o matematicích působících na dvoře Rudolfa II., o pedagogických reformách přísného moralisty rabiho Löwa nebo o střízlivém filozofu T. G. Masarykovi. A průvodci je vedou po starých historických čtvrtích města, aniž jim poskytnou sebemenší příležitost, aby vkročili do starých proletářských předměstí, jakými byly Karlín či Smíchov. Objevit jakékoli důsledné stopy údajných pražských mystických idejí v historických dokumentech je obtížné (třebaže na nějaké by bystrý badatel narazit mohl), a je tedy možno spolehlivě vycházet z předpokladu, že vyprávění o „magické Praze“ musíme připsat na vrub rané vlně mezinárodních cestovatelů, pocházejících převážně z protestantských zemí, kteří přijížděli do Prahy a do Čech počátkem a v polovině 19. století a často přitom byli ohromeni četnými starými kostely a zchátralým Židovským Městem. Doufám, že se mi alespoň ve stručnosti podaří ukázat, že zobrazení mystické Prahy, vytvořené anglickými, německými a americkými cestovateli pouhých několik desetiletí předtím, než pražský magistrát začal od let 1895–1896 provádět asanaci zpustlého Židovského Města a přilehlých barokních zákoutí, bylo horlivě rozvíjeno českými i německými dekadenty z epochy konce století (patřil k nim i mladý René Rilke, jak si v té době sám říkal) a po natočení prvního německého filmu s golemovským námětem (1914) ho bohatě využívali různí němečtí eklektičtí autoři s různou mírou nadání a s různými osobními sklony až do první světové války a ještě i po ní, Češi však už ne. Román

Gustava Meyrinka *Golem* (1915), který se stal mezinárodním bestsellerem, sice nebyl prvním gotickým románem odehrávajícím se v Praze, Meyrinkovi se však přesto podařilo zkombinovat jeho konvenční postupy s motivy začínajících detektivek a výsledkem bylo velmi působivé, i když kýčovité melodrama.

Dosti podivnou shodou okolností se stalo, že „magická Praha“ i se svými konvencemi znovu ožila začátkem šedesátých let, kdy si zde opět začali klást náročné otázky zásadního společenského a kulturního významu. Myšlenky „magické Prahy“ se přímo v ní i mimo ni chopila disident-ská levice, která protestovala proti hroutícím se základům socialistického realismu, a to v rámci složitého ideologického procesu spojování idejí z konce 19. století s revolučními rozkošemi francouzských surrealistů, kteří byli velkými ctiteli alchymie. Tyto kombinace kodifikoval italský literární vědec Angelo Maria Ripellino ve své knize *Magická Praha* (Praga magica, 1973), která si kladla za cíl znovu oživit město v podobě přízračného místa plného mystiky a zjevení, bláznů a alchymistů, prokletých básníků a věstců nadaných okultními schopnostmi – to vše v oprávněném protestu proti nudnému světu státního plánování a proti zkosnatělým a dotěrným aparátníkům, kteří se děsili změn a spontaneity. Nový levicový mýtus o magické Praze byl prospěšnější za neostalinistického režimu než po jeho pádu. Před rokem 1989 pomáhal bořit základy oficiálního života a oficiální literatury, ale v podmínkách parlamentní demokracie hrozí nebezpečí, že se jeho vinou včerejší protest (už dávno proměněný v pouhé turistické zboží) udrží v pokleslé podobě jakéhosi romantického antikapitalismu. Nepřekvapuje tedy, že zatímco Ripellinova *Praga magica* byla přeložena do řady jazyků, kniha Karla Krejčího *Praha legend a skutečností* (1967) se nedočkala velkého čtenářského ohlasu mimo hrstku jeho českých současníků. Krejčí se samozřejmě snaží obsáhnout

v celé šíři královskou, císařskou, buržoazní a plebejskou minulost Prahy a úzkostlivě se přitom vyhýbá zjednodušování diktovanému fantazií. Já sám se ve svých názorech blížím spíše Krejčímu než Ripellinovi, musím se však přiznat, že nejvíce mne povzbuzovala, ne-li přímo inspirovala kniha Ilse Bareaové *Vienna: Legend and Reality* (Víděň: legenda a realita, 1966), kterou jsem často rozebíral se svými univerzitními studenty. Ilse Bareaová (rozená Pollacková, původem z Vídně a poté provdaná za generála španělské republikánské armády) ukazuje s větší přesností a zároveň s větším pochopením než kdokoli jiný, co je v oficiálních podobách vídeňských dějin skrýváno a zatemňováno, a mně nezbyvá než doufat, že jsem se alespoň částečně dokázal řídit jejím obdivuhodným příkladem.

Jsem hluboce zavázán řadě lidí a institucí a rád bych jim všem poděkoval za trpělivost a povzbuzení. Po roce 1989 jsem s potěšením hovořil v kavárně Slavia, která tehdy spala jakoby v zakletí, ve slavném Mánesu, v novém restaurantu Savoy i v malém podniku u Národní knihovny se starými i novými pražskými kolegy a přáteli, kteří mi občas zabránili ve zbrklém uplatňování emigrantských představ. Mám na mysli poučné rozhovory s PhDr. Annou Siebenscheinovou, se starým přítelem PhDr. Ladislavem Nezdařilem a s ochotnými kolegy z pražské Univerzity Karlovy, k nimž mimo jiné patřili profesor Kurt Krolop a docent Jiří Stromšík, a rovněž s docentem Josefem Kroutvorem z Uměleckoprůmyslového muzea, kafkovským badatelem PhDr. Josefem Čermákem a erudovaným archeologem PhDr. Ladislavem Hrdličkou z Akademie věd. Veronika Pokorná a Johanka Muchková mi v Praze věnovaly mnoho času, který byl nutný k pořizování kopií vzácných článků a novinových výstřižků, a Jale Okayová mi v New Havenu prokazovala neúnavnou podporu při shromažďování materiálu. Když jsem začal tuto knihu psát, obával jsem se, že ve Sterlingově knihovně Yaleovy univer-

zity, která je mým druhým domovem, nebudou mít mnoho základních monografií, které jsem pro práci potřeboval. Brzy jsem však zjistil, že zdejší knihovny jsou obzvláště skvěle vybaveny, pokud jde o slavika a judaika. Musím na tomto místě poděkovat rovněž vídeňskému Ústavu humanitních věd, v němž mi bylo umožněno uspořádat několik přednášek, v nichž jsem vycházel ze shromážděného materiálu.

Můj dík si zaslouží i paní Luba Rašínová-Ortoleva, která opatřila potřebný ilustrační doprovod, a rovněž vídeňské nakladatelství Böhlau, jež mi povolilo přetisknout stručný náčrt pražského společenského místopisu z roku 1930, který je součástí studie Elisabeth Lichtenbergerové *Metropolenforschung: Wien/Prag* (1993). Jsem zavázán profesoru Harrymu Zohnovi z Brandeisovy univerzity, který přeložil do angličtiny mou závěrečnou poznámku (původně uveřejněnou v příloze listu *Frankfurter Allgemeine Zeitung* a později přetištěnou ve sbírce mých esejů shromážděných do jednoho svazku vídeňským nakladatelstvím Verlag Franz Deuticke), jež měla být tehdy otištěna v časopise *Cross-Currents* (bohužel zaniklém), a dovolil mi, abych přetiskl jeho překlad i v této knize (sám bych to nedokázal lépe). Vděčností jsem zavázán rovněž svému literárnímu agentu Billu Goodmanovi, který bedlivě sledoval postup mé práce a povzbuzoval mne, když jsem klesal na duchu, a kromě toho i Suzanne G. Kelleyové, která byla vlastně mou první americkou čtenářkou a zavedla pořádek do mé nesprávné interpunkce i do počáteční verze mého rukopisu. Mimořádné štěstí jsem měl na redaktorku Elisabeth Siftonovou, která strávila nad mým textem více času, než si vůbec zasloužil, velkoryse mi promíjela mé osobní libůstky a neomylným pohledem mne naučila, jak mám účinně rozvíjet svou argumentaci. *Una corona d'alloro* právem patří Paole, která dlouhou dobu snášela po svém boku autora, jenž byl neustále ztracen kdesi v temných pražských uličkách (fiktivních), ale nepřestala vychutnávat

naše procházky a pravý místní guláš (skutečný) v hospodě
U radnice, z níž je to doslova jen pár kroků k domu, v němž
se narodil Franz Kafka.

New Haven, duben 1996

1. LIBUŠE NEBOLI NĚKOLIK VERZÍ PŮVODU

Co se učí děti ve škole

V únoru roku 1893 chystal český spisovatel Alois Jirásek, vlastenec, pilný historik a dávný spojenec Waltera Scotta, tenkou knížku pro mladé čtenáře a v dopise adresovaném jednomu příteli přitom vyjádřil naději, že se spis snad prosadí „bez břeskné kapely a bez hlasité reklamy“. Jiráskovy *Staré pověsti české* vyšly poprvé v roce 1894 a jejich úspěch předčil veškeré naděje, které do nich vkládal sám autor i jeho nakladatel Josef Richard Vilímek. *Staré pověsti české* se vydávají znovu a znovu už přes sto let, čtou se ve školách i mimo ně a prakticky každý vzdělaný Čech si z nich pamatuje alespoň nějaký výjev nebo výrok, i když v mladší skeptické generaci už ne tak živě jako citáty z *Dobrého vojáka Švejka* od Jaroslava Haška. Jirásek eklekticky zpracoval staré kroniky a vylíčil putování Čechů, jejich příchod do země, v níž se usadili po nebezpečném stěhování, a moudrou Libuši, která poté, co se provdala za mladého oráče Přemysla (předka pozdějších českých králů), ukázala ve věšteckém vytržení lidem cestu na místo uprostřed lesů, na němž pak byly založeny hrad a město Praha, jejichž pověst a sláva nikdy nepomine.

Jiráskovy *Staré pověsti české* vyšly třináct let po premiéře Smetanovy vlastenecké opery *Libuše* (1881) a zřetelně se v nich projevuje Jiráskův obdiv vůči Smetanovi (jako pražský student rád chodil do kavárny Slavia, protože tam mohl vidět skladatele, který tam často sedával). Pověsti jsou rovněž vážnou operou, nesmírně seriózní, úmyslně archaické, pokud

jde o slovník a syntax, a neobsahují sebemenší stopu po ironii. Vystoupení bezejmenných davů (sbor) v náležitých staročeských kostýmech se střídají s obřadnými promluvy (nebo spíše áriemi) vládců, hrdinek a hrdinů a prostor, v němž se odehrávají události, je dekorativně uspořádán s jemným smyslem pro symetrii a hieratické proporce včetně světelných efektů. V Jiráskově líčení se kmen, později pojmenovaný podle svého vůdce a praotce Čecha, stěhuje směrem na západ, překročí tři řeky, Odru, Labe a Vltavu, a lidé přitom vzpomínají na vzdálenou vlast, kterou opustili, a začínají reptat, protože na ně všude číhá nebezpečí, a klesají únavou – „nikde stálého spočinutí“. Praotec Čech, který je jejich Mojžíšem, vystoupí na horu tyčící se z okolní roviny, a co nespatří: „A hle, širší kraj se před ním rozkládal do nedozírné dálky až k modravým horám, rovný a volný, les a chrastina, nivy a luka. Bujnou jeho zelení svítily se řeky jako rozlité stříbro.“ Zemi nikdo neobývá „a vody velmi rybné, půda úrodná“, a proto praotec Čech po třech dnech rozjímání sdělí svému lidu, že právě toto je „země zaslíbená“ a že jejich putování je navždy u konce.

Potom následoval, alespoň pokud byl naživu praotec Čech, zlatý věk lásky, míru, práce a vzájemné důvěry. Po jeho smrti vládl kmeni jeho syn Krok, který vždy hluboce ctil shromáždění starších (tím chtěl Jirásek zdůraznit české demokratické tradice), když však zemřel bez mužského dědice, nastaly potíže. Každá z jeho tří dcer byla obdařena zvláštními schopnostmi a ctnostmi: nejstarší Kazi se vyznala v léčivých bylinách a často dokázala zaklínáním zachránit ohrožený život, Teta dohlížela na dodržování náboženských rituálů a vedla lid, aby zachovával zavedený rytmus přinášení obětí a modliteb, kdežto nejmladší Libuše, která byla nesmírně krásná, nezajímala se o tento svět a jednala s velkou vážností, dovedla nahlížet do věcí, jež zůstávaly ostatním skryty, a uměla věštit. Shromáždění starších svěřilo Libuši moc

nutnou k vládnutí a souzení azpočátku byli všichni ochotni podřídit se ženskému rozhodování. Když se však dva sousedé znesvářili kvůli mezím svých polí a Libuše rozhodla při ve prospěch mladšího z nich, starší muž podlehl nepatřičnému záchvatu vzteku, pohaněl ji i všechny ostatní ženy, které mají „dlouhé vlasy a krátký rozum“, křičel a prskal si přitom až na bradu, že je lépe zemřít než snášet vládu žen, což je zvyk, který neznají u žádného jiného kmene.

Zarmoucená Libuše ani zdaleka neztratila svou důstojnost a odpověděla mu, že skutečně je žena a chová se žensky, a nesoudí tudíž se železnou tyčí v ruce, ale se soucitem, ale to se bohužel považuje za slabost. Po noci strávené v modlitbách v posvátném háji svolala Libuše shromáždění starších a varovala přítomné, že muž bude požadovat službu a poplatky. Rada nejmenovala svého kandidáta, a proto se Libuše s pomocí bohů rozhodla sama, vyslala posly, kteří se měli dát věst jejím kouzelným běloušem a skutečně nakonec našli u jedné říčky oráče Přemysla (což znamená „přemýšlivý“ nebo dokonce „prohnaný“), který oral s párem volů. (Nějakou dobu se objevoval v české televizi před začátkem večerních zpráv.) Libuše se pak, jak se slušelo, za Přemysla provdala a ukázala mu všechny poklady i posvátný háj a on začal vládnout a soudit po mužsku. Jednou za tiché letní noci, kdy Libuše, její manžel a shromáždění starších stáli na útesu nad řekou Vltavou a hleděli do zalesněných kopců, se jí zmocnilo věštecké vytržení, pozdvihla ruce k protějšímu břehu a pronesla věstbu: „Město vidím veliké, jehož sláva hvězd se bude dotýkat!“ Potom řekla svým lidem, aby našli muže, který přitesával *práh* svého domu, a požádala je, aby přímo na tom místě postavili hrad, který se měl nazývat Praha. „A jakož knížata, vojvodové proti prahu klanějí hlavu,“ prohlásila, „tak budou se klaněti i proti městu mému.“

Ale ani po Libušině svatbě a předpovědi budoucí slávy nebyli všichni spokojeni. Dívky z její družiny, které se za

vlády žen těšily velké úctě, se cítily opuštěny a „hněv se jim rozjitřil, když nejeden z mužů řekl jim s úsměškem: „Panovaly jste, klaněli jsme se vám, a hle, teď jste jak bludné ovce!“ Libušina nejoblíbenější družka – Vlasta – shromáždila nespokojené a vysmívané ženy a pak začala „dívčí válka“ proti mužům. Vlasta obratně zorganizovala své vojsko a vycvičila spoustu žen, které houfně opouštěly manžely, bratry a otce, aby se mohly zúčastnit boje; ty nejsilnější vedly útok a ty nejkrásnější měly za úkol odlákat muže z bojových skupin, aby mohli být snáze pobiti. Muži z Přemyslova doprovodu se ozbrojeným ženám posmívali, ale sám Přemysl je varoval, aby ženskou sílu nepodceňovali. V lesích a v údolích bylo nemilosrdně prolito mnoho krve, na polích zůstaly stovky pobitých mužů, řada jich byla usmrcena na loži a silný a urostlý mladík Ctirad – který se stal terčem obzvláště velké Vlastiny nenávisti, nebo možná spíše lásky –, byl vlákán do léčky krásnou Šárkou, mučen a nakonec popraven. Bojovníci se dožadovali pomsty a houževnatě bojující Vlasta byla zabita, dívčí protiútok ztroskotal, všechny do jedné byly pobity a opevněný Děvín neboli „Dívčí hrad“ byl do základů zbořen. Vypravěč by rád stranil mladým ženám, ale nakonec se obrátil proti nim, poněvadž, jak sám tvrdí, neměly srdce.

*O čem jsou přesvědčeni archeologové a historikové
– hypotézy a rekonstrukce*

Na počátku (poté, co země potřetí povstala z prapůvodního moře) byly mraky, slunce, řeka a pahorky, které se mírně zdvíhaly k východu a k jihovýchodu a mírně se zplošťovaly směrem na sever (alespoň po skončení opakovaného zalednění alpských a severních oblastí Evropy). Kraj, v němž se mnohem později mělo z řady samot a vesnic vytvořit město Praha, byl odjakživa přitažlivý pro lidi, kteří hledali potravu

a přístřeší. První pazourkový „ústěp“ a stopy ohniště, jež jsou důkazem přítomnosti lidí v těchto místech už před rokem 250 000 př. Kr., byly nalezeny v Letkách na nynějším severním okraji Prahy (v současnosti se odborníci dohádají o mnohem starším nalezišti u Podbaby). Po dlouhých obdobích nepříznivých klimatických podmínek se objevily skupiny potulných lovců mamutů a později lidé, kteří se usídlili v Šáreckém údolí a na dalších místech na levém břehu Vltavy, a to vždy v určité vzdálenosti od vody, kdežto na pravém břehu se jejich sídla nacházela výhradně na výše položených místech.

Řeka byla zpočátku zrádná a hluboce zaříznutá do skalního podloží, takže lovci ani usedlíci se nedokázali bránit, když se rychle a opakovaně vylévala z břehů. Až mnohem později (z hlediska geologických období a nikoli historických epoch) řeka narušila skály, její dno se zaneslo náplavami a usazeninami a voda v rozšířeném řečišti začala téci pomaleji a klidněji – skladatel Smetana zachytil v symfonické básni *Vltava* (řada zahraničních posluchačů ji zná pod německým názvem „Moldau“) téměř obřadní a majestátní rytmus, který označuje místo, na němž vody dospěly ku Praze. Levý neboli západní břeh řeky byl kopcovitý a prudce se zdvíhal k vyvýšené plošině, kdežto pravý neboli východní břeh Vltavy byl, alespoň v bezprostřední blízkosti říčního koryta, plošší a jedinou výjimku tvořil osamělý skalní útes, který později dostal jméno Vyšehrad. Z líných vod vystupovala řada písčitých ostrovů připomínajících svým tvarem jazyky a lidé v době míru i válek vždy nacházeli několik míst, kde se mohli přebrodit na protější břeh: například z levého břehu pod Hradem k nynějšímu Starému Městu, kousek na sever od míst, kde byly ve středověku postaveny dva kamenné mosty. Odborníci, kteří se věnují hospodářským dějinám, předpokládají, že Praha vděčí za svůj rozkvět tomu, že vznikla na křižovatce, kde protínala starověká obchodní cesta ze

západní Evropy Vltavu a pokračovala dále do východních a jihovýchodních oblastí kontinentu.

První zemědělci neznámého původu zřejmě přišli z jihovýchodu a v pražské oblasti se usadili kolem roku 4000 př. Kr. v širokém oblouku lokalit, které dnes známe pod názvy Liboc, Bubeneč, a na pravém břehu v Libni, ve Vršovicích a dále na jih v Krči. Půdu obdělávali dřevěnými a kamennými nástroji a s jinými kmeny vyměňovali své zboží za měděné ozdoby a za lastury. V jejich kultovních představách hrála prvořadou roli plodnost (neolitické „idoly“ takzvaných venuší měly velké prsy a mohutné hýždě, hlavy ani obličeje však nezachycovaly). Šárecké údolí, které je dnes idylickým místem plným rozeklaných skal, lesíků, luk a třešňových sadů, vzdáleným asi čtyřicet minut jízdy tramvají ze středu města, kam o nedělích často jezdí rodiny s dětmi a kde se procházejí staré paní s hůlkami, očividně patřilo k nejstarším, znovu a znovu osidlovaným místům v zemi. Dejvice a Bubeneč, dnešní čtvrti, v nichž bojují o místo na slunci soukromé domy s úředními budovami z dob první československé republiky a se zbytky zastaralých průmyslových podniků a kam nic netušící turisté nezabloudí, stojí na nejstarších souvisle osídlených místech v Praze, na nichž se lidé usadili snad ve stejné době, kdy vznikaly první sumerské městské státy a kdy docházelo ke sjednocování Egypta.

V době bronzové a železné se podoba osídlování v pražské oblasti příliš nezměnila, ale podle závěrů, k nimž dospěl jeden český archeolog, bylo toto teritorium osídleno stejně hustě jako na počátku „historického“ období. Zemědělci v obou těchto epochách většinou žili a pracovali na obvyklých místech, která byla využívána už jejich předchůdci a jež se nacházejí na území pozdější Malé Strany (možná že učinili první váhavý krok směrem k řece), kdežto na pravém břehu se nadále raději drželi vyvýšených míst vzdálených z dosahu vody. Všichni tito usedlíci byli „němí“ v tom smyslu, že po

sobě nezanechali žádné písemné stopy ani příběhy, jež by za ně zachytili ve svých letopisech jiní. Archeologové obvykle klasifikují jejich společenství podle různých typů dekoru aplikovaných na ručně vyráběné keramice – lineárního, spirálového a „vypichovaného“; další vlny přistěhovalců jsou známy pod názvem lid „šňůrové“ keramiky (v jejich hrobech byly nalezeny lebky, jež byly trepanovány, aby se vyléčily bolesti hlavy nebo se vyhnali zlí duchové či oboje najednou) a lid „zvoncových pohárů“, který se možná přistěhoval ze Středomoří a přinesl si s sebou pazourkové hroty šípů a znalosti umožňující zpracování mědi a stříbra.

Keltové pronikli do pražské oblasti na konci 4. a na začátku 3. století př. Kr. a právě v jejich případě máme „mlčenlivé“ doklady složené z nálezů keramiky, nástrojů a výbavy hrobů potvrzeny i příběhy, jež lze číst, a slovy, jimž můžeme naslouchat. Řečtí a římstí historikové od Hekataia Mílétského po Hérodota a od Tita Livie po Julia Caesara přinášejí zprávy o keltských sídlištích i o dalekosáhlých výpravách a sami Keltové pojmenovali své kmeny a řeky (Boii – Boiohaemum – Bohemia, Albis – Elbe – Labe), jejichž názvy později prostřednictvím germánských mluvčích pronikly do latiny i do češtiny. Byli národem okázalých bojovníků, kteří neustále zdokonalovali svou pokročilou techniku, znali hrnčířský kruh a vyráběli nástroje, zbraně i ozdoby. Původní obyvatelstvo nadále pěstovalo zemědělské plodiny pro své keltské pány a dosahovalo přitom vyšších výnosů. V jejich éře se pražská oblast stala součástí kosmopolitní kultury založené na importu a na dálkovém výměnném obchodu, poněvadž Keltové udržovali styky s řeckými koloniemi a dováželi jejich zboží včetně kovových zrcadel a amfor na víno a rovněž makedonské mince, které byly v Čechách a na Slovensku později napodobovány a měly na sobě vyražena jména místních vládců, jež byla zachycena latinkou. Keltské osídlení Prahy odpovídalo starším stereotypům: hroby bojovníků a jejich

manželek byly objeveny na území dnešních čtvrtí Bubeneč, Libeň a Krč (vzdálené asi dvanáct kilometrů směrem na jih). Keltští bojovníci po čase opevnili své osady do podoby *oppid* (jak je nazval Julius Caesar), poněvadž potřebovali soustředit svou vojenskou moc a chránit hromadnou výrobu zbraní a šperků, jež zhotovovali řemeslníci pracující pro jednotlivé vládcy. Nejvýznamnější *oppidum* v oblasti Prahy bylo postaveno na jejím jižním okraji, na Závisti u Zbraslavi, a další se nacházelo na západě ve Stradonicích u Berouna.

V posledním století př. Kr. už sláva keltské civilizace doznívala a germánské kmeny, které v západní Evropě ustoupily tlaku Římanů, vpadly do Čech a na téměř šest set let ovládly početné obyvatelstvo, které se skládalo z původních usedlých zemědělců a z Keltů, kteří v zemi zůstali. Je zřejmé, že přinejmenším keltský dekor keramiky se udržel ještě dlouho do germánského období. Česká archeologie 19. století, která nebyla o nic méně národnostně zaujatá než její německá konkurence, připouštěla tuto přítomnost Germánů jen velice neochotně a čeští archeologové, obzvláště ve svých pracích určených širší veřejnosti, dosud raději hovoří o „římském období“, což je nálepka, která se hodí spíš pro poměry na území jižně od Dunaje, kde římské legie vybudovaly své opěrné body (ve Vindoboně, dnešní Vídni) a vojenské tábory (Carnutum), ale neodpovídá situaci v Čechách v období, kdy zemi ovládali Markomani a římsští obchodníci putovali „Hercynským lesem“ (název, kterým antičtí autoři označovali necivilizovanou divočinu severně od Dunaje), aby mohli prodávat své úžasné zboží germánským vyšším vrstvám. Politické spojení Markomanů s římskou říší bylo těsné: jejich vládce Marobud pobýval v Římě, obdivoval výkonnost římské vojenské organizace a kolem roku 18 po Kr. musel požádat Římany o ochranu, poněvadž byl po spiknutí svých podřízených nucen odejít do exilu do Ravenny a jeho království se zhroutilo.

Civilizace Germánů nebyla v porovnání s keltskou zdaleka tak rozvinutá – nedovedli vyrábět skleněné ani smaltované předměty (i když některé ženy byly pohřbívány s náhrdelníky z dováženého jantaru), hrnčířský kruh opět zmizel a obdělávání půdy se vrátilo k elementárnějším způsobům, které byly uplatňovány v předkeltských dobách. V pražské oblasti byly nalezeny germánské hroby mužů i žen a dochovaly se stopy germánského osídlení na území nynější Malé Strany (vlastně přímo na Malostranském náměstí v bezprostřední blízkosti kavárny, v níž dnes dávají němečtí turisté odpočinout svým nohám před výstupem na Hrad). Ačkoli se německé kmeny raději usazovaly jen v menších vesnicích a na samotách než v hustě osídlených aglomeracích, přesto lze z dobrých důvodů předpokládat, že na území Dejvic, Bubenče a Podbabý, kde se nacházelo centrum zpracovávání železa sloužící pro celou „římskou“ Prahu, existovala značná koncentrace malých kováren zpracovávajících železo včetně šachtových pecí, které tam pronikly z germánského severu. Mnohem méně jasné je, proč německé obyvatelstvo tak rychle zmizelo v polovině 6. století po Kr. během stěhování národů, jež trvalo od 3. století př. Kr. do 7. století po Kr. a které bylo původně způsobeno hledáním nové půdy a později nabylo na intenzitě v důsledku zásahů římských vojenských sil na západě a nájezdů Hunů, kteří přicházeli z východu. Některé germánské skupiny se možná připojily k jiným kmenům, které se vydaly na válečnou stezku, a je pravděpodobné, že přes české území postupovalo rovněž přinejmenším jedno pokolení germánských Langobardů.

Čeští i němečtí archeologové a historikové v 19. století utkali husté předivo argumentů, které dokazovaly prvenství jednoho či druhého z pozdějších národů a jež zároveň byly užitečné v boji o historická práva i o politickou moc. Našli se čeští archeologové, kteří objevili slovanské obyvatele žijící na všech náležitých místech před příchodem germánských

kmenů, a počátkem 20. století se jako reakce na tuto skutečnost vynořila německá teorie, podle níž germánské kmeny či alespoň jejich zbytky vlastně nikdy neopustily území Čech, vzdorovaly asimilaci a vytvořily spojovací článek kontinuity trvající až do příchodu německých kolonistů ve 12. a 13. století (my jsme také nepřišli nijak pozdě). V rámci střeoevropských konfliktů je svým způsobem zázrak, že svědomití badatelé obou stran dospěli k porovnatelným názorům a střizlivým závěrům založeným na vzájemných ústupcích a kompromisech, že totiž v 6. století došlo ke krátkodobému setkání a snad i k potenciální symbióze mezi slovanskými a germánskými kmeny, přičemž jedna skupina byla čím dál víc pohlcována a druhá postupně, leč neustále početně sílila.

Slovanské kmeny (známé byzantským a latinským historikům pod názvy Venedi, Venethi a Sklavenoi) pravděpodobně dorazily do středních Čech v polovině 6. století. Některé první vlny se určitě, přinejmenším na nějaký čas, usadily poblíž zbytků germánských a dalších obyvatel. V některých případech žily dvě vesnice patřící různým kulturám vedle sebe, jak tomu bylo například v Březně u Loun, a jindy, například na Babě, se germánští Durynci drželi u brodu přes Vltavu, kdežto Slované se usídlili na okolních kopcích. Slované nakonec ovládli – doslova i přeneseně – pole podobně, jako to předtím učinily keltské a germánské kmeny. Slovanští usedlíci se jako tolik jiných obyvatel před nimi drželi výše položeného území, které bylo obděláváno od časů prvních zemědělců z doby bronzové, usidlovali se však rovněž směrem na sever a severozápad, kdežto jihu se vyhýbali, možná proto, že tamní půda nebyla tak úrodná. Je zřejmé, že později překročili hranici dnešní pražské periferie a pronikli na plošinu Hradčan a na úbočí, která se z ní svažují dolů k Vltavě, a přitom osídlili území ohraničené dnešními ulicemi Újezd a Nerudovou a možná i Malostranským náměstím. Dnešní archeologie je přesvědčena, že přítomnost Slovanů je prokázána kombinací

několika patrných stop, k nimž patří prostá, ale elegantní keramika „pražského typu“, chaty postavené na čtvercovém základě a částečně zapuštěné do země s ohništěm v jednom rohu, pánve na sušení a pražení obilí a pohřební rituál, založený na spalování mrtvol a pohřbívání nedokonale spálených kostí s poměrně jednoduchou pohřební výbavou, jako byly nůž nebo pazourkové křesadlo (v této souvislosti bylo rovněž nalezeno značné množství vepřových kostí, takže nezdravý český zvyk spočívající v pojídání spousty vepřového, nemluvě o knedlicích a kyselém zelí, může být opravdu velmi starého data). Slované (kteří povstali proti Avarům na východě a Frankům na západě) začali v 7. a 8. století budovat vlastní opevnění – rozsáhlá hradiště chráněná dřevěnými a kamennými valy, jež se stávala sídly rodin urozených válečníků, kteří prožívali vzestup, a měla poskytovat ochranu starým obchodním cestám a přístupu k říčním brodům. V pražské oblasti bylo asi pět takových hradišť, z nichž nejdůležitější se opět nalézala poblíž skalních útesů Šáreckého údolí v Butovicích a později na Levém Hradci, severně od dnešní Prahy. V těchto hradištích našli archeologové jemně zpracované umělecké předměty a francké mince, které dokazují rostoucí význam dálkového obchodu.

Archeologické objevy týkající se 9. a 10. století jsou pevně spojeny se svědectvím psaných dokumentů včetně franckých kronik, bavorských topografických spisů a arabských či hebrejských textů, které identifikují místa i průběh událostí, byť byly vzdálené a rozptýlené. V 9. století bylo v různých částech Čech usazeno nejméně dvanáct slovanských kmenů, což bylo do jisté míry v kontrastu se situací na centralizovanější Moravě, a začínaly se vynořovat nové skupiny feudálních náčelníků s vlastní družinou, kteří rozhodovali o otázkách války a míru i o osudech lidí. Všechny kmeny si začaly budovat vlastní hradiště a společenství a tehdejší bavorský geograf prohlašuje, že „Beheimare“ (ať tím mínil kohokoli)

měl patnáct *civitates* a na území mocnějšího „Fraganea“ jich mělo být čtyřicet (možná uváděl přehnaně vysoký počet).

Rod Přemyslovců začal upevňovat svou moc nad Čechy z hradiště na Levém Hradci a odtud rovněž prosazoval své nároky. Nakonec pražským knížatům vzdorovali pouze Slavníkovci, rod, který později sjednotil kmeny usídlené na území ležícím východně a jižně od Prahy a ovládl dvě pětiny území celých Čech. Přitom se příležitostně spojovali se Sasy a s Poláky. Ale 28. září 995 byla opevněná *civitas* Libice dobytá a Slavníkovci, muži, ženy i děti, byli nemilosrdně vyvražděni Přemyslovci, kteří v průběhu 11. a 12. století upevnili svou moc a vládli v zemi až do roku 1306.

Jak tomu bylo znovu a znovu v pozdějších obdobích českých dějin, Přemyslovci a ostatní vládci českých kmenů byli nuceni čelit sousedním mocnějším říším a po celé 9. století, plné dramatických událostí, jen s obtížemi prosazovali své zájmy silou zbraní či v případě nutnosti promyšleným střídáním spojenců. Významný badatel zabývající se ranými slovanskými dějinami – František Dvorník (narozen 1893) – si stěžuje, že tito západní Slované (včetně kmenů usídlených v Čechách) byli v duchovních záležitostech hned zpočátku konfrontováni s teprve nedávnou pokřesťanstvenou mladou a polobarbarskou karolinskou říší, a nemohli tudíž jako jižní Slované žít blíže branám Byzance, která byla křesťanská už dlouhou dobu a stala se dědičkou řecké kultury. „Behaimi“ byli po vleklém odporu, který kladli karolinské říši, nakonec nuceni přijmout její nadvládu (806), později symbolicky vyjádřenou ročním poplatkem pěti set hřiven stříbra a sto dvaceti volů (tisíc let nato toho nacistická historiografie využívala jako politického argumentu o německé moci v Čechách). Čeští zástupci se objevovali na říšských shromážděních a přiváželi s sebou náležité dary. Třináctého ledna 845 se čtrnáct českých *duces* (kmenových náčelníků) dostavilo do východofranckého hlavního města Řezna, které

bylo zároveň východním místem misijních cest směřujících na východ, a byli i se svým doprovodem pokřtěni. Nedlouho poté narazila francká expanze směřující na východ na odpor panovníků Velké Moravy, kteří původně sjednotili Moravu se středním Slovenskem, a francká vojska pak znovu a znovu pochodovala přes české území nebo v jeho bezprostřední blízkosti, aby opět zavedla „zákon a pořádek“.

Velkomoravský kníže Rostislav se nejpozději v roce 862 (poté, co papež nereagoval na jeho přání) obrátil na byzantského císaře se žádostí, aby mu poslal křesťanské věrozvěsty, kteří by se dokázali dorozumět se slovanskými obyvateli Velké Moravy; ti byli už předtím obráceni na křesťanskou víru misionáři z Bavorska, kteří ovšem užívali latinu. Do roka byli do země vysláni dva učení bratři řeckého původu – Konstantin, jenž později přijal jméno Cyril, a Metoděj –, kteří měli učit slovanským jazykem (prakticky nářečím, jímž se mluvilo v okolí jejich rodiště v Soluni), a pokud by to bylo možné, vytvořit církevní organizaci, která by byla nezávislá na bavorské hierarchii. Cyril vymyslel hlaholici, zvláštní písmo, jímž měly být zapisovány překlady náboženských a právních textů, ale bavorský klérus vzápětí oba bratry obvinil, že zavedením čtvrtého jazyka (po hebrejštině, řečtině a latině) do křesťanské liturgie se dopouštějí kacířství.

Řím sice projevil pro slovanské misionáře nečekané pochopení, ale střetnutí mezi východofranckou říší a Velkou Moravou pokračovalo a docházelo k četným vpádům, vzpourám, krutým zradám a nečekaným osudným změnám postavení. Po porážce Čechů v roce 872 byla na základě smlouvy uzavřené v roce 874 ve Forchheimu vytvořena jakási dočasná rovnováha, která umožnila Velkomoravské říši rozšířit vliv směrem na sever i na jih a (zatímco Frankové byli plně zaměstnáni vlastními záležitostmi) přimět Čechy, aby přijali velkomoravskou nadvládu. Ale východofrancký panovník a zároveň poslední karolinský císař Arnulf nebyl ochoten

tolerovat oslabování své moci, spojil se s kočovnými Maďary, kteří zaútočili na Velkou Moravu, a ta byla po opakovaných vpádech a rovněž vinou vnitřní nejednotnosti s konečnou platností zničena. V roce 895 dva čeští vládci, z nichž alespoň jeden patřil k přemyslovskému rodu, obnovili svůj závazek vůči Arnulfovi a francké říši a Řezno a Salcburk opět alespoň na čas získaly nadřazené postavení v českých církevních záležitostech. Dějiny slovanské bohoslužby však neskončily se zničením Velké Moravy. Cyrilometodějské tradice zůstaly zachovány u jižních Slovanů a první kostely v Čechách, ať už v pražské oblasti nebo na jiných místech, se rovněž mohly stát útočištěm kněží slovanského ritu. Staroslověnská legenda o životě a smrti patrona Čech – knížete Václava prohlášeného za svatého – byla sepsána po jeho smrti v roce 929 a česká náboženská píseň *Hospodine, pomiluj ny*, pocházející možná z 10. století, uchovává výrazné stopy církevně slovanského původu. Slovanská bohoslužba se dochovala v Sázavském klášteře až do poloviny 11. století.

V těchto neklidných dobách byl život knížete Bořivoje (asi 852/853–888), prvního křesťanského panovníka pocházejícího z přemyslovského rodu a pravděpodobně i zakladatele opevněného střediska v Praze, možná dramatictější, než je patrné z nejasných stop, které vykazují legendy a kroniky. Autor první české kroniky, která byla sepsána více než dvě stě let po Bořivojově smrti, byl přesvědčen, že skutečné dějiny země začínají až s Bořivojovou křesťanskou vládou. Knížata vládnoucí před ním, jak praví učený kronikář, byla oddána „břichu a spaní“ a tito lidé „nevzdělaní a neučení, podobali se dobytku“. Bořivoj se musel vypořádat s franckým tlakem a s krvavými porážkami Čechů a raná česká legenda tvrdí, že přijal křesťanství poněkud pragmatickým způsobem. Při návštěvě u jednoho moravského vládce mu bylo vykázáno místo u méně čestného stolu mezi ostatními pohanskými hosty, poněvadž pohané nesměli jíst společně s křesťany,

a když mu věrozhvěst Metoděj vysvětlil ctnosti a možná i výhody nové víry (směl by sedět u jednoho stolu s ostatními, získal by větší sílu v boji a tak dále), Bořivoj se dal náležitě pokřtít, vrátil se domů s kněžími slovanského obřadu a jeho manželka Ludmila, babička svatého Václava, která byla zavražděna svými nepřáteli, když jí bylo jedenašedesát let, rovněž přijala křest. Bořivoj postavil na Levém Hradci kostel zasvěcený svatému Klimentovi (první křesťanský chrám na půdě Čech), ale jeho soupeři, kteří se více drželi starých zvyků a byli nespokojeni s jeho novými sliby, proti němu povstali, a Bořivoj byl tudíž nucen hledat útočiště u Moravanů a znovu se vrátil až s jejich pomocí. Je možné, že se právě tehdy na místě rozhodl, že postaví asi deset kilometrů jižně od Levého Hradce votivní kapli zasvěcenou Panně Marii, která se měla zároveň stát jakýmsi rodovým mauzoleem, a snad jde o více než o pouhou básnickou smyšlenku, tvrdí-li se, že ji nechal postavit na místě zvaném Žiži na hradčanské plošině, jež bylo zasvěceno starým božstvům, jako by tím chtěl symbolicky vyjádřit svůj triumf nad poraženými protivníky. Ke konci života, nejspíše v osmdesátých letech 9. století, přijal Bořivoj rozhodnutí nesmírného strategického, politického a ekonomického významu tím, že přenesl své sídlo z Levého Hradce na nové, vynikající místo na hradčanské plošině, které bylo v bezprostřední blízkosti nového chrámu, a tento hrad byl nazván Prahou.

Etymologie jména Praha je předmětem dlouholetých sporů mezi historiky a jazykovědci, který dosud nebyl s konečnou platností rozhodnut. Samozřejmě existují stoupenci kosmasovské a Libušiny tradice, kteří se patrioticky přidržují mytologické představy *prahu*. Hrstka dalších je podobně jako historik z minulého století V. V. Tomek přesvědčena, že výraz poukazuje na mýcení lesů ohněm (*pražiti*), nebo jej obvykle odvozují od říčních *prahů*. V novější době začali odborníci význam výrazu vykládat v tom smyslu, že původně znamenal

místo nemilosrdně vyprahlé prudkým sluncem (*na prazě*), kdežto jiní obhajují hypotézu, podle níž pradávni mluvčí měli na mysli chlum, pahorek nebo terasu u řeky, čímž ovšem ihned dávají další podnět ke sporu o tom, co se nejdříve nazývalo *Prahou* – zda opevněné hradiště, či malé tržiště pod ním.

Důležité ovšem je, že kníže Bořivoj (figuruje pod jménem Goriwei v latinských letopisech fuldského kláštera z roku 872) se rozhodl, že postaví pražské hradiště ne uprostřed odlehlých divokých lesů, ale na vyvýšeném místě uprostřed území osídleného Čechy, které bylo blízko Vltavy. Archeologické stopy slovanského osídlení na levém břehu řeky včetně osady na dnešním Malostranském náměstí, která nahradila starší germánskou vesničku, stejně jako stará slovanská pohřebiště odkrytá na Hradčanech a v jejich okolí potvrzují, že Bořivoj a jeho potomci, kteří pokračovali ve výstavbě, nedělali radikální změny, ale spíše se řídili kroky, které podnikali sami lidé. Nové opevnění se táhlo po hřebeni téměř totožně s trasou staré obchodní cesty z Německa do Ruska, kterou dálkový obchod využíval čím dál více od té doby, co Maďaři přerušili trasu vedoucí podél Dunaje; obchodníci cestovali z Mohuče do Řezna a odtud směrem na sever do Prahy, kde cesta ústila do brodu přes Vltavu a pak z protějšího břehu pokračovala dále do Krakova a do Kyjeva. Nové knížecí sídlo a jeho *suburbium* přitahovalo pány, řemeslníky, kejklíře, písaře, duchovní i obchodníky, kteří projevovali zájem o místní i mezinárodní záležitosti, kdežto domorodci se i nadále raději vyhýbali pravému břehu řeky, který byl často zaplavován, ale přesto se tam už tehdy vyrábělo v malých pecích železo, své řemeslo tam provozovali rovněž kováři a starý hřbitov, který byl objeven v dnešní Bartolomějské ulici, zřejmě dokazuje, že v těch místech možná dosti brzy vznikla osada zahraničních kupců.

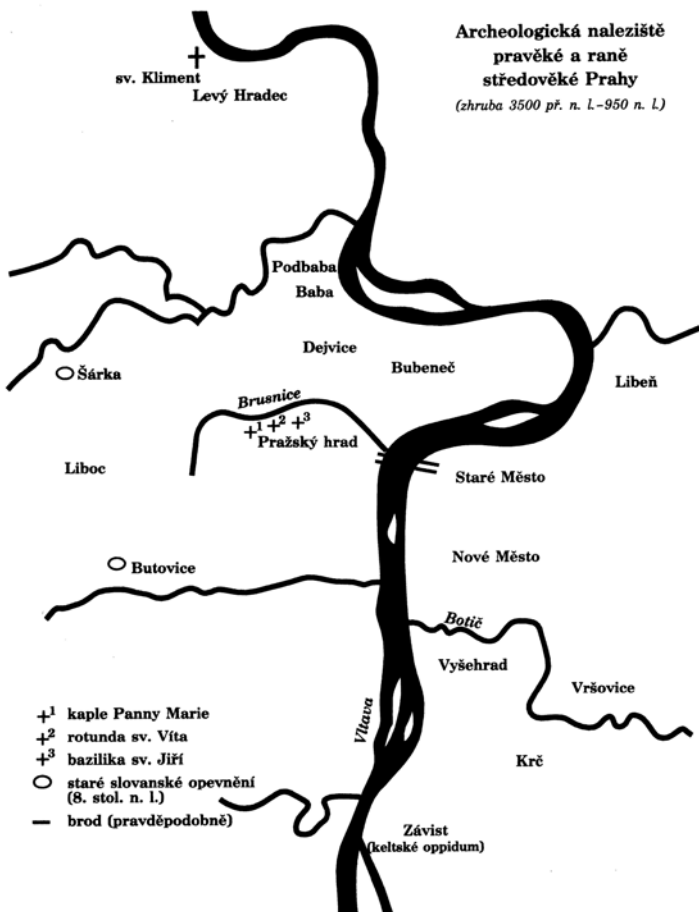
Kníže se svou rodinou žil v domě, který by se dal přinej-

lepším nazvat nádherným srubem, ale na místě byla spousta prostoru pro pozdější změny a sídlo bylo chráněno mohutnými náspy, přírodními roklemi, kamennými zdmi a obrovskými dřevěnými trámy, které byly spojeny do složitých roštů. Pražské hradiště chránilo levý břeh Vltavy a z hospodářských a vojenských důvodů bylo o kousek výš proti proudu vybudováno na vysoké skále na protějším - pravém - břehu další opevnění, které se původně jmenovalo Chrasten, později však dostalo název Vyšehrad. K tomu ovšem došlo nejdříve v první polovině 10. století. Později tam měli nějaký čas sídlit někteří přemyslovští panovníci a v jeho okolí či pod ním vyrostlo další *suburbium*, které ale mělo skromnější rozměry.

Němečtí kronikáři a arabští cestovatelé se o Praze zmiňují jako o živém obchodním středisku už ve čtyřicátých a padesátých letech 10. století, ale prvním mezinárodním svědkem, který zanechal zajímavé zprávy o Praze z raně přemyslovského období, to znamená o hradišti a *suburbii* na levém břehu, byl Ibráhím ibn Jákúb, vzdělaný Žid ze španělské Tortosy, jenž psal arabsky. Je obtížné říci, zda byl obchodníkem s otroky, či uencem nebo obojím zároveň, poněvadž ve svých cestovních zápiscích projevoval tolik různorodých zájmů, že badatelé dospěli k závěru, že se muselo jednat o dvě osoby téhož jména. Teprve nedávno nabyli přesvědčení, že byl vyslán chalífou al-Hakamem II., který byl znám svými vědeckými zájmy, s diplomatickým poselstvem k císaři Otovi II. do Merseburgu a že svá pozorování týkající se krajin, rostlin, obchodu, zdravotních problémů a národů psal pro vynikající skupinu židovských učenců, která se tehdy vytvořila v Córdoba a jejíž členové uchovali jeho text pro pozdější čtenáře. Ibráhím ibn Jákúb pravděpodobně přijel do Prahy v roce 965, tedy ještě za vlády Boleslava I. (podle legendy zavraždil svého bratra, svatého Václava), a byl ohromen zjištěním, že „Frága“ (nebo „B'ragha[t]“, jak stojí v později objeveném rukopise) byla postavena z kamene a vápna, i když tím zřejmě

**Archeologická naleziště
pravěké a raně
středověké Prahy**

(zhruba 3500 př. n. l. - 950 n. l.)

měl na mysli nové hradby a hradní budovy, které postavili Bořivojovi synové a vnuci. Postřehl, že do města přijíždělo z Krakova mnoho slovanských kupců, z Ruska i odjinud, a menší počet obchodníků z Turecka (novodobí vykladači jsou přesvědčeni, že tím měl na mysli Uhry) včetně muslimů a Židů, kteří nakupovali otroky, cín a kožešiny. Potraviny byly laciné a sedla i štíty z kůže byly pozoruhodně kvalitní. Určitě musel bedlivě sledovat, co se dělo na tržišti na levém břehu pod Pražským hradem – lidé většinou přinášeli místo peněz lehké kousky látek, a třebaže samy o sobě neměly cenu, byly uchovávány jako peníze a bylo možno si za ně koupit „všechny věci“. Ibráhím ibn Jákúb, který předtím navštívil Mohuč a Merseburg, považoval Prahu („menší, než obvykle bývají města, ale větší než vesnice“) za místo, „které zbohatlo obchodem nad všechna ostatní“.

Libušiny osudy

První latinská legenda sahající před křesťanskou éru hluboko do pohanské minulosti Čech nabídla pozdějším historikům, umělcům a básníkům jen nepatrné poučení o založení Prahy, a to i v případě, že by důvěřovali v pravdivost jejího textu, který řada odborníků už dlouho považuje za pozdější falzum. Autor z 10. století se s obvyklou předepsanou skromností nazval „křesťanem jen podle jména“, a třebaže sympatizoval se slovanskou bohoslužbou, pro pohanské příběhy neměl sebemenší pochopení. Kristiánovo vyprávění o ženě, která vyslala lidi na místo, na kterém měli založit Prahu, zabírá pouhých pět řádek. Slovanští obyvatelé Čech (*Sclavi, Boemi*), připomínající „nerozumná zvířata“, podle jeho slov trpěli morem a zeptali se „nějaké věstkyně“ (*quandam phitonissam*), co mají dělat, a poté, co se jim od ní dostalo rady, postavili hrad (*civitas*) a nazvali jej „Praga“. Teprve poté, co

takto učinili a mor ustoupil, našli „velmi chytrého a opatrného“ rolníka jménem Přemysl, učinili ho svým vládcem a dali mu za ženu onu panenskou věštkyňi. Kristiána však ve skutečnosti nezajímalo podání, které zní modernějšímu uchu jako vzdálený ohlas kultu plodnosti, v němž se spojila panna se značnou mocí a oráč obdělávající zemi, a jeho „*phitonissa*“ dokonce nemá ani jméno.

Jména a řadu nejbarvitějších podrobností k vyprávění přidal teprve Kristiánův pozdější kněžský kolega, učený děkan Kosmas, který působil při pražském kostele a napsal v období mezi roky 1119 a 1125 pozoruhodnou *Kroniku českou* (*Chronica Boemorum*). Kosmas byl věrným obráncem přemyslovské dynastie a z příběhu Lubosse (jak je ve většině rukopisů jeho kroniky zapsáno Libušino jméno) a Přemysla vytvořil počáteční kapitolu české tradice. Vlastenci po celá staletí vycházeli ve svých představách a požadavcích z tohoto textu. Kosmas byl rovněž prvním pražským intelektuálem a jeho kniha, která je naplněna politickými rozbory, živými a občas i lechtivými epizodami a – alespoň jak nás sám ujišťuje – zprávami očitých svědků, podněcovala obrazotvornost jeho národa více než devět set let. Kosmas se narodil kolem roku 1045 v celkem zámožné rodině pražských duchovních (trvalo ještě celých sto let, než přijel do Čech legát z Říma a začal zbavovat ženaté kněze církevních úřadů). Základního vzdělání, k němuž patřila latina, liturgie a odříkávání žalmů, nabyl ve škole při pražském kostele, ale pravděpodobně v polovině sedmdesátých let 11. století odešel, aby si rozšířil vzdělání, a studoval v Lutychu, kde tehdy byla elitní církevní škola, a udržoval blízký vztah s Prahou. Ve stáří vzpomínal Kosmas se slzami v očích na léta strávená v Lutychu jako na nejšťastnější období svého života. Jeho učitelem byl někdejší kancléř lutyšského biskupství, mistr Franco Kolínský, a Kosmas v té době „skotačil s múzami na nivách gramatiky a dialektiky“. Četl celou řadu antických klasiků a raných

církvních otců a očividně si vypěstoval dobrý vkus pro psaní učené a elegantní prózy. Jako spisovatel dával evidentně přednost Horatiovi, Ovidiovi, Sallustiovi a Boëthiovi. Začátkem osmdesátých let se vrátil do Prahy a byl jmenován tajemníkem biskupa Jaromíra (1068–1090), který byl bratrem panujícího knížete a od roku 1085 krále a kancléřem u dvora císaře Jindřicha IV. Kosmas ve službách biskupa Jaromíra a jeho nástupců hodně cestoval, ať už do Mantovy a Verony či do Mohuče (po návratu musel, jak si vzpomínal, spát pod širým nebem, protože domy i kostely byly plné mrtvol po morové epidemii) a rovněž na Slovensko a do Uher, kde byl v poměrně pozdním věku (roku 1099) vysvěcen na kněze biskupem ostrihomským. Jakožto *canonicus* (kanovník) řídil hospodářské a správní záležitosti pražské diecéze a jednou byl vyslán na Moravu, kde měl vyřešit spor o trhovářská práva, který se řadu let vlekl mezi pražskou kapitulou a olomouckým údělným knížetem. Za ženu si vzal Božetěchu, kterou ve své kronice chválil za neutuchající věrnost, a jejich syn ho následoval v jeho stopách (dokonce doslova, protože se v polovině sedmdesátých let stal děkanem pražské kapituly). Kosmovi muselo být v době, kdy začal psát svou kroniku, asi pětasedmdesát let; téměř dokončil tři knihy a jeho kolega pak připojil k rukopisu poznámku, že Kosmas zemřel 1. října 1125 – *Valete fratres!*

Kosmas se nedává lehce strhnout ke krajním tvrzením. Je zřejmé, že se snaží rozlišovat, i když se mu to vždy nedaří, mezi fiktivními a skutečnými prameny (*fabulosa/vera relatio*). Nejnacionalističtější výroky jsou často připisovány mluvčím v dramatických situacích a nemusí být vždy jeho vlastním přesvědčením. Rozhodně nemůže vystát dobře živé německé válečníky, kteří se dají snadno porazit svými mrštnějšími českými protivníky; když však čteme, že „oslí hovno“ (*assini merda*) by bylo lepší než německý biskup, který přišel do Čech „bez kalhot“, jsou tato slova vložena

do úst popudlivému českému stařešinovi, který je nakonec panovníkem sám zbaven majetku (kronikářovy sympatie jsou přesto na straně stařešiny). Kosmas se stěží vyjadřuje méně příznivě o Polácích, těch „přivandrovalcích s neobřezanými ústy“, ať už to znamená cokoli (polští učenci na základě jediného sporného řádku v textu dodnes trvají na tom, že Kosmas byl vlastně Polák).

Pokud jde o pražské Židy, Kosmas je sám osobně neodsuze, ale zřejmě mu není proti mysli schvalování toho, co proti nim mají vysoce postavení světští i církevní hodnostáři. Předjímá pozdější názor, že Židé jsou osobním majetkem panovníka, a proto nemohou svobodně odejít ze země a vzít si s sebou své bohatství (učiní-li to, panovník je může oprávněně potrestat), a poměrně dlouze se zmiňuje o úzkostech svého nadřízeného biskupa, který si na smrtelném loži trpce vyčítal, že neučinil více pro to, aby Židům, kteří byli násilně pokřtěni putujícími křižáky, zabránil v opětovném návratu k víře jejich předků. Sám za sebe však nevybíravě napadá jistého Jakuba – pravděpodobně prvního pražského Žida v české literatuře, jehož jméno známe – za to, že se odvážil jednat v jakési finanční záležitosti jménem knížete (jeho transakce evidentně skončily nezdarem). Kosmas proti Jakubovi využívá značnou část obvyklých prostředků z arzenálu tehdejšího antisemitismu: jeho ruce ušpiní vše, čeho se dotknou, jeho dech je jedovatý a zabíjí, neustále ho doprovází Satan, („jak říkají mnozí důvěryhodní lidé“), zničí křesťanský oltář a svaté ostatky vhodí do své žumpy (*cloaca*), ale židovská obec přesto může vykoupit jeho život za tři tisíce hřiven stříbra a sto hřiven zlata (kníže ví, koho může vyždímat) a vzdělaný Kosmas, který je vždy ochoten sloužit svému panovníkovi, ještě přidá vyumělkovaný hexametr o Marii Magdaleně, o jejímž svátku léta Páně 1124 se všechno přihodilo. Při jiných příležitostech projevuje kronikář nezávislý a básnický talent, například když popisuje postupující vojsko, jež jako by bylo

z „průsvitného ledu“, nebo shromáždění stařešinů „zmatečných jako ryby v zakalených vodách“.

Kosmas je první, kdo přiřkl ženě, která hovoří o slávě Prahy, jméno Libuše, ale charakterizuje ji dvojznačně, jako by ji snad nebylo možno zcela popsat pouze na základě křesťanského pohledu na pohanskou dobu. Její sestry – Kazi a Teta – jsou u Kosmy téměř teologickými alegoriemi zla: Kazi, která je přirovnávána k Médei, je obviňována, že je *venefica* – totiž že připravuje a podává jedy, a Teta je prostě čarodějnice (*malefica*), která by velmi ráda vrátila lidi k rouhačským rituálům zašlých časů. Libuše je jedinečná – Kosmas v líčení, jehož cílem bylo legitimizovat moc přemyslovského rodu, nemohl neoslavít matku budoucích knížat a králů –, ale přesto je v jeho příběhu poněkud rušivým elementem. Kosmas začíná její portrét výčtem mimořádných pochval: „Byla mezi ženami přímo jedinečnou ženou, v úvaze prozřetelná, v řeči rázná, tělem cudná, v mravech ušlechtilá, nikomu nezadala v rozhodování při lidu, ke každému byla vlídná, ba spíše líbezná, ženského pohlaví ozdoba a sláva, dávajíc rozkazy prozřetelně, jako by byla mužem.“ (1, 4) Jak ovšem Kosmas vzápětí dodává na jiném místě, poněvadž nikdo není úplně dokonalý a protože Libuše byla přece jen věstkyně (*phitoni-ssa*), stejně jako její sestry „šálila“ lid.

Libuše prozradí něco o problémech spojených se svou povahou právě díky svému uvolněnému přístupu během soudního výjevu a kronikář, nebo spíše vypravěč rozpustilých příběhů užívá slov, která budou cenzurována duchovněji zaměřenými překladateli a zcela zmizí z pozdějších vlasteneckých legend. V Kosmově podání Libuše nesedí na trůnu obklopena stařešiny (jak tomu bývá v pozdějších učebnicích), ale přijímá oba rozvaděné sousedy na loži: „Ta si zatím hověla, jak si vedou rozmařilé ženy (*lasciva mollicies mulierum*), když nemají muže, kterého by se bály, měkce ležíc na vysoko nastlaných vyšívaných poduškách a o loket

se opírajíc jako při porodu.“ (1, 4) Celý výjev je zobrazením neslušnosti, *deshabillé*, roztažených nohou a smyslného nepořádku a muži, kteří se přišli domáhat spravedlnosti, ji také ve svých urážkách vůbec nešetří. Tvrdí, že žena na knížecím stolci má málo rozumu a ještě méně, když leží na poduškách, kde by měla raději přijímat manžela, a ne řešit soudní pře. A v mužských záležitostech může Libuše pouze užívat lstivou mysl, poněvadž je žena „děravá“ (*rimosa*).

Nikoho proto nepřekvapí, že když potom Libuše varuje svůj lid před nebezpečím mužské vlády, neprojde jí to lehkou. Ačkoli říká, že za vlády mužských zákonů změní nová dělba práce lidi na ty, kteří budou platit, a na ty, kdo budou vybírat daně, na katy, kuchaře, pekaře, dělníky na vinicích a na polích, kožešníky a ševce (abych uvedl jen pár příkladů), všichni chtějí mít knížete, jehož jim Libuše, která se nakonec poddá, skutečně opatří. Její proroctví o slávě Prahy nepostrádá vergiliovské rysy, o něž se postaral autor kroniky: „*Urbem conscipio, fama que sydera tanget* – Spatřuji hrad, který pověstí nebe se dotkne.“ (1, 9) Vergilius praví: „... *famam qui terminet astris*.“ (*Aeneis* I, 287) A místo, na němž má být založen budoucí hrad, je popsáno s obdivuhodnou přesností. Na levém břehu Vltavy se nachází místo chráněné od severu potokem Brusnicí a na jižní straně se zdvíhá nad okolní krajinu skalnatý vrch Petřín a otáčí se k potoku, jako by byl delfínem. Tam má být nalezen muž tesající *práh* a na tom místě má být postaven hrad, který dostane jméno Praha. Je paradoxem, že proroctví pohanské věstkyně Libuše pokračuje tvrzením, že právě z toho hradu jednoho dne vyrostou dvě zlaté olivy – svatý Václav a svatý Vojtěch, proslulý misionář a první pražský biskup českého původu (Libuše skrývá jejich jména v hádance), kteří ozáří celý svět svými divy a zázraky. Kosmas dále prohlubuje paradoxnost situace tvrzením, že Libuše by věštila dále, „kdyby nebyl pekelný věštecký duch prchl z božího tvora – *spiritus pestilens et prophetans*“ (1, 9).

Staré romantické představy o Libuši překvapivě přežívají i v našem podezíravém století a kulturní politika komunistické strany trvala na tom, že děkan Kosmas pečlivě zachytil ústní podání pracujících mas. Nezávislejší badatelé, kteří se stavěli proti zjednodušeným, přímočarým a striktně nacionálním představám o předávání podobných vyprávění, nesměli dlouho publikovat své námitky a argumenty. Český badatel Václav Karbusický, který v roce 1968 emigroval do západního Německa, s velkou akribií a s úžasnou houževnatostí radikálně otrásl starými naivními představami – pokud je s definitivní platností zcela nevyvrátil – o prostém lidu a o tom, co vyprávěl svému písaři Kosmovi. Karbusického hypotéza se na základě úplného seznámení s výsledky mezinárodního bádání odvrací od ryze české povahy raných pověstí a ukazuje, že jsou složeny z putujících motivů, které jsou dobře známy i ze ság jiných národů. Z romantické suti vyvstává nový obraz Kosmy – kosmopolitního literáta odpovídajícího literárnímu kánonu své doby, jenž přijímá impulzy od potulných zpěváků, artistů, „citeristů“ (o nichž se sám zmiňuje) a jokulátorů, kteří se scházeli na tehdejších pražském dvoře, dějiště se přenáší z ubohých chatrčí negramotných zemědělců na knížecí a královský dvůr, jenž je skvělým místem pro přednášení toho, co recitují básníci, jedno umění se spojuje s druhým a Kosmas reflektuje vědomí feudální elity.

Při takovém pohledu jsou dokonce i Libuše a Přemysl zbaveni své národní povahy (koneckonců oráč, který se stal panovníkem, se vyskytuje v tradicích mnoha národních společenství, například ve starém Římě, u Maďarů a u Gótů). U Kosmy je obzvláště patrné, že posílil a zároveň oslabil fiktivní Libuši tím, že vyprávění o ní spojil s příběhem historické osobnosti Matyldy Toskánské (1045–1115), své pozoruhodné současnice, která diplomatickým vyjednáváním nepříznivě ovlivnila české dynastické zájmy, jež se tehdy

spojovaly se zájmy císaře. Libuše i Matylda byly neobvykle silné osobnosti, obě vládly a soudily a obě rovněž popouze-ly svou energičností a kompetentností, podporovaly dvorní klepy a prozrazovaly drobné zápletky, jež umožňovaly méně mocným mužům, aby se pomstili. Je vskutku obtížné přehlí-žet, že v celé Kosmově kronice autor líčí pouze ožehavé pří-běhy, které se týkají výhradně žen. Nepořádná Libuše, která řeší soudní při z neustlaného lože, má svůj protějšek, a to nejen strukturální, v Matyldě, jež se ve čtyřiačtyřiceti letech provdala za sedmnáctiletého vévodu a o svatební noci měla velké potíže, aby v mladíkovi, který náhle ztratil potenci, pro-budila touhu. Kosmas předstírá lítost, že tu věc musí vylíčit, přesto však uvádí pikantní podrobnost – novomanželé se tři noci po sobě snaží dosáhnout naplnění svého štěstí a vévoda se obává, že v loži byl ukryt nějaký kouzelný předmět, který mu znemožňuje, aby odvedl výkon, jež vyžaduje situace. Rozzuřená Matylda postavila na dvě židle stolní desku, svlékla si noční košili, vylezla nahoru, ukázala se mladému muži dočista nahá a – jak píše učený děkan – „dlouho se-děla na desce jako husa, když si dělá hnízdo a vrtí zadkem“ (2, 32) a vyzvala vévodu, aby ji důkladně prohledal, zda ně-kde neskrývá nějaký kouzelný předmět. (Mladík pak uteče ze scény.) Podle historiků bylo manželství zrušeno teprve čtyři roky nato.

Karbusický svou radikální reinterpretací Kosmy jako au-tora, který nám zachoval báje a vyprávění umělců, neklidně těkajících po celé Evropě ode dvora ke dvoru a hledajících urozeného mecenáše, zasadil velkou ránu sentimentálním tradicionalistům včetně těch, kteří patřili ke stalinistické stranické nomenklatuře, ale zároveň předložil plodnou myšlenku, že je mnohem důležitější vědět, co se stalo s Libuší v bohatém hagiografickém a uměleckém materiálu, který byl vytvořen po Kosmovi, než si klást otázku, zda někdy skutečně existovala osoba tohoto jména. Její život v ději-

nách i v umění, na němž se v různých dobách za rozličných okolností podíleli příslušníci odlišných národů, by měl být důležitější než stín věstkyně, ať už existovala, nebo ne. Jak však prokázal Karbusického konzervativnější kolega František Graus, intelektuální tradice je velice selektivní, zapomíná a zase si vzpomíná na vše, co potřebuje. Po Kosmovi si Libuše vydobyla hlavní místo na Pražském hradě jakožto pramáti Přemyslovců a po vymření této dynastie zaujala postavení nezávislejší. Dělicí čára mezi mýtem a historickými událostmi se čím dál více rozmazávala. Libuše přešla ze sféry mýtů do historie. Italský františkán Giovanni di Marignolli (Jan Marignola), který byl v roce 1355 (poté, co strávil čtrnáct let na Dálném východě) povolán císařem Karlem IV. do Prahy a pověřen úkolem sepsat pro něho světové dějiny, ji vlastně spojil s Eliškou Přemyslovnou, to znamená s císařovou matkou. V jiných kronikách, například v díle takřečeného Dalimila, který psal počátkem 14. století (kolem roku 1315), se Libuše evidentně stala ženou autorovy doby, počínala si hrdě na sněmu české šlechty (poněvadž Dalimil chtěl zdůraznit význam českých pánů) a vyjadřovala se nahlas proti cizincům – Němcům, kteří zaplavovali zemi.

Renesanční a barokní epocha obnovila zájem o zázračné ženy s kouzelnou mocí. Český katolický kronikář Václav Hájek z Libočan, mistr básnických invencí ze 16. století, který byl nadán bujnou fantazií, po svém doplnil Libušinu přeměnu v historickou osobu tím, že sestavil podrobné rodokmeny a rovněž následoval Dalimilova příkladu líčením melodramatických a drastických detailů z „dívčí války“, boje tělo na tělo, krveprolévání a zrady, role, které sehrávaly eros a thanatos (Kosmas psal o prastaré milostné hře [*ludus*] obvyklé o letnicích a při líčení ucházení se o partnera a poddání se mu používal válečnou metaforiku). Hájek se zasloužil o větší přiblížení Libuše českým a německým čtenářům své doby (jeho kniha byla vydána v roce 1541) i pozdějších

století. Jeho oblíbená kronika byla vyzdobena expresivními dřevořezy a díky překladům do němčiny, z nichž první vyšel už roku 1596, získala Libuše významné místo ve střeoevropské obrazotvornosti. V Drážďanech o ní byla roku 1666 inscenována hra a italská opera, působící v Praze většinou pro aristokratické obecenstvo, přišla s dílem nazvaným *La Libussa* (1703). Čeští racionalisté však nebyli spokojeni s ní ani s jejími předchůdkyněmi a snažili se ji zbavit mytického nánosu uplatňováním rozumu a racionálních argumentů. Učenému pražskému abbé Gelasiu Dobnerovi se sice podařilo zcela zdiskreditovat praotce Čecha, nemohl však zabránit tomu, aby Libuše, která přežila vlastní mýtus i dynastii, již založila, nepřitáhla větší pozornost sama na sebe. Byla miláčkem českých i německých romantiků. Češi dychtili po velikosti, jíž by mohli soutěžit s německými dějinami, a Němci byli zase okouzleni českými lesy a jejich tajemstvími. V samotném Německu napsal Johann Gottfried Herder baladu o Přemyslovi (1779) a po ní následovaly jemně zpracované a rafinované rokokové příběhy (1782–1786), jejichž autorem byl J. K. A. Musäus a které ve dvacátých a třicátých letech minulého století rozšířily Libušinu slávu mezi německými a rakouskými čtenáři nadanými obrazností. V Čechách bylo v roce 1818 objeveno staré vyprávění nesoucí název „Libušin soud“, které bylo sepsáno staročesky a přišlo vlastencům velice vhod. Poskytlo jim fragmenty eposu, jenž v české literární tradici tak dlouho chyběl (tyto zlomky však bohužel byly jen obratným falzem).

Dalo by se snadno tvrdit, že velký německý romantický básník Clemens Brentano prožil Prahu prostřednictvím svých vidění Libuše, jež měl při psaní „romanticko-historické“ hry o původu města, ale jeho obrazotvornost nefungovala tak jednoduchým způsobem. V roce 1810 odjel z Frankfurtu do Bukovan, panství v Čechách, které patřilo jeho bratrovi, ale necítil se tam dobře. Bukovany nebyly žádnou Arkádií a „oš-

kliví“ čeští vesničané dokázali „ukrást třeba i kola od vozu“. Zklamaný Brentano odjel do Prahy a chodil tam na dlouhé procházky pod hvězdami, během nichž se snažil uspořádat „nesourodou tříšť“ českých a pražských obrazů, které se mu nahromadily v mysli. Už předtím vídal na frankfurtském trhu skláře z Čech, slyšel o množství studentů na staroslavném vysokém učení a dověděl se o pravé „kabale“, jejímuž studiu se v pražském Židovském Městě věnovali energičtější než kde jinde. Dočetl se i o smrti svatého Jana Nepomuckého, s jehož sochami se setkával „na všech mostech v katolických krajích Německa“, o husitech i o počátcích třicetileté války, a poněvadž byl skutečným lyrikem, byl podivně přitahován přízračným zvukem slova „Hradschin - Hradčany“. Praha mu připadala „podivně temná“, „po okraj naplněná dobrodružstvím“, „nepřístupně obehnaná“, „plná mostů a obrněná“. Ve všech těchto výrocích lze těžko přehlédnout nápadné znaky klaustrofobie. A právě zobrazení Libuše, nalezené ve staré kronice, jejímž autorem byl (pochybný) vypravěč Václav Hájek z Libočan, nakonec vneslo do Brentanova nitra klid, světlo a jasnost a zároveň ho přivedlo k systematictějšímu studiu české minulosti právě v díle „živého“ Kosmy, jehož ironicky zabarvenou a elegantní latinu básník obdivoval. Dokazují to jeho vlastní výroky z rozhovorů s českým jazykozpytcem Josefem Dobrovským, jehož spis si koupil do vlastní knihovny. Brentano vystoupil jednoho pěkného večera na začátku jara roku 1812 na Petřín a při pohledu na všechny ty chrámy a na řeku náhle prožil intenzivní vidění Libuše a jejího města, které se vynořovalo z lesů, a rozhodl se, že oslaví ji i její proroctví hrou, či spíše celou řadou her sahajících dějem hluboko do minulosti. Brentano byl ochoten podlehnout představě magické Prahy, kterou si sám vytvořil, ale v osobních poznámkách nadále vnímal skutečný stav současného provinčního města z epochy biedermeieru, a právě ono „novodobé“ město odpovídalo jeho osobnosti

„novodobého“ cestovatele. Lidé se oddávali klepům o světě divadla, které se mu hnusily, početní drobní státní úředníci nebyli žádnými Přemysly, a třebaže si Brentano pohrával s představou, že některé z českých paní a dívek, jež potkával na ulicích, připomínaly Libuši a dívky z její družiny, trvalým a nešťastným dojmem, který si nakonec z Prahy odnesl, na něho zapůsobila jakási manekýna z kloboučnictví – „afektovaná, prkenná, studená a ošklivá“.

Během pražského pobytu Brentano neúnavně pracoval na čtyřech verzích svého velkolepého dramatu *Založení Prahy* (1815) a dosažené výsledky zanechávají v interpretech, pokud si hru pamatují, ohromení nebo nadšení, jaké obvykle vyvolávají jedinečné a nebývalé věci. Na hru rozhodně nesmějí být uplatňována aristotelovská měřítká, pokud jde o uspořádání, zápletku a postavy; spíše jde o text, který se cítí ochuzen už tím, že musí místo hudby užívat slov, poněvadž obsahuje řadu písní, vojenských melodií, lyrických motivů a trubkových fanfár. Brentanův text díky své touze po hudebnosti a monumentální koncepci volá po naplnění v podobě opery. Libušin příběh je zasazen do kontextu mytologického představení – poněvadž Brentano postrádá orchestr, užívá množství různých básnických struktur a prostředků od posvátných až po groteskní, aby mohl předvést, jak se temné a ďábelské síly minulosti stavějí proti prvním krokům křesťanství, které je v jeho hře do českých lesů anachronicky přineseno z Byzance. Libuše je v Brentanově pojetí dívka připomínající rostlinu, která si uvědomuje božský základ veškerého bytí, a třebaže dovede být chladná jako ocel, když odmítá neotesané nápadníky, je naopak půvabná a něžná, když se podrobuje tradici a svému manželovi. Hra obsahuje řadu křiklavě dramatických akcí, které by mohly vyprovokovat postmoderního režiséra, aby hru rozložil na jednotlivé části a pak ji inscenoval v tvůrčím duchu romantické ironie jako brentanovskou koláž: Avaři útočí a bojující dívky v českých

lesích (s nimiž dramatik vlastně nesympatizuje) občas připomínají ženskou verzi *Loupežníků* Friedricha Schillera. Závěr hry tvoří Libušino proroctví o slávě Prahy, konflikt dobra a zla však pokračuje dál. Libuše pojmenuje místo podle lidí tesajících práh uprostřed lesů a vidí, jak se na březích řeky pomalu vynořuje město, „zlaté město / v královském hávu / sklouzává z trůnu a z ostrohu“ (V, 9341-9342) a „jako hvězdný pás / kolem něho teče řeka Vltava“. Přesto je to velmi dvojznačné finále: Libuše se zhroutí v bolestech, a zatímco Přemysl suše poznamená, že náležitě vymezí hranice nového sídla, jeho lid, který nemá tušení o protivenstvích, jež jej v budoucnu čekají, automaticky opakuje, oč ho jeho kníže požádal: „Praho! Praho! Ty prahu naší spásy a víry!“ (V, 9360)

První příběh, který zahrnuje do Libušina světa rovněž pražské Židy, byl vytištěn v roce 1847, pouhý rok před revolucí, která měla rozdělit zájmy Čechů a Němců a nadále ztížit život středoevropských Židů, kteří se museli rozhodnout, ke které národnosti se budou napříště hlásit. Vyprávění Salomona Kohna *Židé ve starých českých dějinách*, které vyšlo v němčině, tvrdí, nikoli ovšem zcela výslovně, že Židé měli blíže k Čechům než k Němcům, alespoň k těm, kteří žili za českými hranicemi, poněvadž sama Libuše před smrtí věštila jejich příchod do Prahy, a z textu zřetelně vyplývá, že přicházeli spíše ze slovanského východu než z německého západu. Libuše prohlašuje, že nějaký „cizí, ohrožený lid bez domova“, který věří v jediného Boha, bude hledat ochranu v Čechách, a až po více než stu letech nastoupí na trůn kníže Hostivít, zjeví se mu Libuše ve snu a poví mu o cizím lidu, jenž ho pak požádá o pomoc a ochranu. Podle vyprávění byli v roce 850 Židé vyhnáni z Ruska, řadu let hledali nový domov a nakonec přišli do Čech a vyslali dva ze svých starších ke knížeti Hostivítovi, aby mu vysvětlili, že jsou potomci Abrahamovi, a pokorně ho požádali o místo, na němž by se mohli usadit.

Hostivít ihned pozná, že jde o lidi, jejichž příchod věštila jeho prabába Libuše, a vyhoví jejich přání. Židé při oficiální audienci prohlašují, že budou „věrnými a poslušnými poddanými“ a budou svou novou „vlast“ milovat stejně, jako jejich předkové milovali požehnanou zemi Kanaán, z níž byli pro své hříchy vyhnáni. Hostivít jim vykáže místo na levém břehu Vltavy a pro smysl Kohnova příběhu snad není bez významu ani to, že Židé přišli do Prahy už předtím, než byli pokřtěni první z Přemyslovců. Později poskytnou Židé značnou finanční, ale i jinou podporu knížeti Bořivojovi právě ve chvíli, kdy je nucen vyhnat ze svého území nepřátelské německé vetřelce. Je zřejmé, že ačkoli Salomon Kohn psal dobrou němčinou, srdcem stál na straně zemského patriotismu, který byl vyznáván v období před rokem 1848 a jenž oslavoval dějiny společně obývaného území.

Vídeňský dramatik Franz Grillparzer zajel v roce 1826 do Prahy na pouhý týden během své cesty do Německa, jak sám přiznal, „s určitou předpojatostí“ proti městu a „omezenému nacionalismu“ (Nationalsin) jeho obyvatel. Grillparzer však věděl o dějinách Čechů mnohem více než Brentano a neuza- víral se před „grandiózním dojmem“, který v něm zanechala Praha, „příznivou konfigurací, širokou řekou protékající přímo uprostřed města ... neobvyklými věžemi a skvělou archi- tekturou i Hradčany, které korunují vše ostatní“. Pro prostoupení starého s novodobým přirovnal Grillparzer Prahu k Benátkám nebo k Florencii a stejně jako Brentano měl při pohledu z Petřína pocit něčeho fantastického, „podivně od- povídajícího duchu starých dějin Čech“. V Židovském Městě si připadal podrážděný (ačkoli ho tam několik mladých žen zarazilo svou krásou, která v jeho očích překonávala vše, co viděl kdykoli předtím), Praha však přesto nesla všechny známky „svobodné tvůrčí síly ducha“ (*der freien schaffenden Geisteskraft*), a když se vydal nepohodlným dostavníkem směrem na sever, cítil se překvapivě smířen s Čechy, které

předtím „neměl nikdy ve skutečnosti rád“, protože neměl sebemenší příležitost přesvědčit se, jak žili v domácím prostředí. Grillparzer pracoval s přestávkami na své hře o Libuši, s nadějami i se zoufáním, více než dvacet let, přinejmenším od roku 1822, kdy si zběžně zapsal pár poznámek o hlavní postavě, až do bezprostředně předrevolučního období let 1847–1848. První jednání bylo předvedeno při jednom odpoledním představení ve Vídni roku 1840, ale dokončená hra se dočkala uvedení na scéně vídeňského Burgtheateru teprve v roce 1874, tedy dva roky po Grillparzerově smrti, a byla přijata bez zvláštního nadšení.

V Grillparzerově hře tradiční prostředky obtížně podporují pesimistický pohled na manželství a na dějiny lidstva: Libuša a Primislaus, jak jsou v ní nazývány obě hlavní postavy, po několika báječných chvílích něžností a očekávání (on ji zachrání před utonutím v prudkém proudu řeky) prožívají strašnou krizi vzájemného vztahu, jak mezi mužem a ženou, tak mezi oráčem a kněžnou. Přemysl jí nechce být vydán na milost jako ušlápnutý manžel vládnoucí kněžny a Libuše se (ačkoli ho miluje) nechce slepě podřizovat jeho přáním a rozhodnutím. Třebaže Libuše nosí pod srdcem Přemyslovo dítě, oba zůstávají podrážděnými partnery, kteří se neustále střetávají ve strindbergovském svazku, v němž po okamžicích intenzivní, leč nevyslovené lásky rychle následují mučivé chvíle naplněné téměř čistou nenávistí. (Grillparzer si oprávněně sám uvědomil, že ohrozil celou hru zbytečným motivem intriky, která se týká šperků a zlatých řetězů.) Jeho Libuše se tím, že miluje předurčeného panovníka Přemysla, odcizila podstatným rysům své povahy, která stejně jako u jejích sester spočívá v citlivosti, osamělosti a sklonu k rozjímání o božském uspořádání světa, a když se rozhodne, že chce „být lidská společně s ostatními lidmi“ (I, 405), učiní tím nenávratný krok, jímž se vyřadí z ryzího prostředí svého původu, třebaže trvá spíše na matriarchální společnosti prodchnuté

„dětskou důvěrou“ (I, 446) než na „právech“ prosazovaných prudkými mužskými účastníky právního sporu:

*Pokaždé, když se podívám, vidím jen laskavost a milosrdnost
ve všem, co naplňuje svět pro všechny...*

*Vždyť čím je právo a důkaz, ne-li berličkami,
jež pomáhají stát všem chromým, zamotaným přím?*

(II, 903-904, 910-911)

V takovém střetnutí citu s rozumem a pochopení s právem musí nutně nabýt vrchu Přemyslovy představy. Chce vládnout pomocí oficiálních příkazů, má v úmyslu založit město, obratně manipuluje se stařešiny, aby souhlasili s jeho plány, a vnukne jim přesvědčení, že na ně vlastně přišli sami, a požaduje, aby Libuše jakožto kněžka požehnala jeho městskému projektu a „snad“ přispěla i rafinovaně sestaveným proroctvím určeným užaslému národu, které by v něm probouzelo „naději na triumf a úspěch“.

Grillparzer na rozdíl od tradičního českého mýtu nechá žít Libuši až do smrti v hádkách s Přemyslem. Ačkoli manžel je ochoten vypustit rituální požehnání novému městu, což je jí zásadně proti mysli, Libuše trvá na jeho pronesení, v demonstrativním záchvatu tvrdošijnosti si z titulu svého úřadu kněžky dupne a prohlásí, že bude opět „poslušnou manželkou“ pouze po provedení rituálu. Dá Přemyslovi zřetelně najevo, že město není její, ale jeho, že však založit město nešťastně znamená

*opustit ony dobré chaloupky,
v nichž každý žil jako muž, syn, manžel,
bytost sám o sobě a zcela soběstačný.*

(V, 2329-2331)

Místo nezávislosti a soběstačnosti ve vzájemném svazku bude práce i společnost rozdělena, lidé se stanou „pouhými součástmi velkého celku“ a budou se honit za „užitkem a ziskem“, nebo dokonce odejdou s chamtivou slepou touhou najít si „domov v cizích zemích, sami cizí zde“. Libuše oznamuje Přemyslovi téměř blahosklonně, že jeho město bude samozřejmě „vzkvétat a prospívat“ a stane se prahem historie, avšak tyto dějiny podle jejího přesvědčení budou temné a krvavé, dokud nebude moci být obnoven prvotní stav lidstva. Její vidění velkých národů světa včetně Slovanů jsou plna melancholie a zdaleka nepřinášejí útěchu. Všechna „plemena přebývajících na zemi“ budou postupně ovládat historickou scénu – Římané, Galové, Angličané, Němci, „ten modrooký národ překypující hrubou silou / slepý při činu, nečinný, když přemýšlí“ (V, 2416). Slované, „odvěcí sluhové“, se nakonec, jak si Grillparzer poznamenal do deníku, stanou pány a jejich nadvláda v posledním období vývoje „vyčerpaného světa“, vzdáleného od svého původního stavu, se bude rozlévat jako Vltava „široko daleko, ale nikdy nepronikne do výše ani do hloubky“ (V, 2421). Přemysl chce Libuši odstrčit od oltáře, poněvadž její slova ohrožují jeho politické záměry, ale manželka před svou smrtí dokončí proroctví: řekne, že dějiny dospějí ke svému konci teprve tehdy, až bude obnoven dlouho zapomenutý faktor citlivosti, „potom se vrátí dny, jež jsou dnes ztraceny, / dny proroků a génia“ (V, 2482–2483). Do té doby budou všichni odcizeni základní povaze lidství.

Libuše Bedřicha Smetany, kterou skladatel komponoval v letech 1869–1872, je, pokud jde o úmysl i o výsledný tvar, vtělením síly české národní tradice, která však nepoklesla na úroveň pouhého folkloru. Je to slavnostní opera, nebo snad národní oratorium, při jehož komponování Smetana převzal od Richarda Wagnera tolik prvků, kolik chtěl, aniž ovšem příliš podlehl wagnerovskému vlivu, a právě pozornost, již Smetana věnoval tehdejší zahraniční hudbě, způsobila, že se stal

trnem v oku konzervativním staročechům, kteří měli velký vliv v politických a kulturních záležitostech, a naopak se stal spojencem radikálnějších mladočechů, kteří měli v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století sehrát dominantní roli v české společnosti. Potíž byla v tom, že Libušin příběh neposkytoval dostatečně dramatickou oporu pro celou operu a že libreto, které do značné míry vycházelo z fragmentu „Libušin soud“, problémy se zápletkou nejen nezmenšilo, ale spíše je ještě prohloubilo. Libreto nejdříve zhruba načrtl pražský pedagog a český vlastenec Josef Wenzig v němčině, již se obvykle vyjadřoval, a pak je přeložil do češtiny novinář a státní úředník Ervín Špindler. V opeře jsou oba znesváření muži, kteří předloží svůj spor k řešení Libuši, jako v řadě ranějších verzí příběhu opět bratři, ale Wenzig a Špindler byli přesvědčeni, že je třeba mít milostnou zápletku, a proto vkomponovali do příběhu bohatou a poněkud koketní českou dívku Krasavu, která se poté, co starší bratr nechal bez povšimnutí její půvaby, rozhodne, že ho vyprovokuje tím, že bude předstírat lásku k jeho mladšímu sourozenci. Nakonec však všechno dobře dopadne, milenci se dočkají společného štěstí a Libuše pronese proroctví, čímž celá opera vyvrcholí.

Přemyslovy árie jsou z hudebního hlediska obzvláště vznešené a naplněné lyrickým kouzlem a slavné finále, kvůli němuž byla celá opera složena, se skládá z řady šesti „obrazů“ neboli výjevů, v nichž Libuše „předvádí“ jakoby v *laterné magice* slavné hrdiny a dvě hrdinky českých dějin od roku 1034 do 16. století (téměř čtyři století následující habsburské vlády jsou prostě vynechána). Libuše evokuje historický význam těchto postav stručně a s důstojností. Jsou to kníže Břetislav I. a jeho žena Jitka, kteří získali Moravu, Jaroslav ze Šternberka, jenž podle tehdejšího přesvědčení zastavil vpád Tatarů, král Přemysl Otakar II., Eliška Přemyslovna a její syn, císař Karel IV., což byly tři vrcholné postavy středověké panovnické slávy, radikální husité z 15. století včetně

jejich vojevůdců Jana Žižky a Prokopa Holého, *vivace con fuoco* a se silnými názvuky husitského válečného chorálu, Jiří z Poděbrad, král-mírotvůrce, který byl zvolen v roce 1458 vlastním lidem. A konečně nechybí Pražský hrad na kopci „v kouzelném osvětlení“ a sbor, jenž oslavuje hrdý národ, který nebude nikdy poražen, dokonce i „hrůzy pekel slavně překoná“.

Tehdejší obecnost velmi dobře chápala, proč se v závěrečné scéně opery objevují Hradčany, a bylo vzrušeno opakovanými fanfárami symbolizujícími moc starého českého státu. V roce 1867 byla monarchie rozdělena na rakouskou a na uherskou část, kdežto na požadavky Čechů, kteří se mohli odvolávat na dlouhou tradici moci a autonomie, nebyl brán zřetel a vídeňský císař nebyl korunován českým králem na Pražském hradě, jak to vyžadoval odvěký obyčej. Smetana ponechal svou skladbu devět let v zásuvce psacího stolu: schovával si ji až na otevření Národního divadla, ale všeobecné nadšení, převládající v den premiéry 11. června 1881, poněkud zchladila přítomnost korunního prince Rudolfa (který byl ovšem pokrokového smýšlení a později spáchal sebevraždu v Mayerlingu). Vinou jakési staročeské intriky nedostal Smetana lístek na premiéru vlastní opery, Rudolf ho však pozval do svého salonku, ale tím jen zkomplikoval situaci, poněvadž nevěděl, že Smetana špatně slyší (v důsledku syfilitické nákazy); skladatel totiž při rozhovoru zvyšoval hlas. *Libuše* byla znovu uvedena při příležitosti otevření „nového“ Národního divadla 18. listopadu 1883 – původní budovu krátce po otevření zničil požár a divadlo bylo znovu postaveno díky spontánním sbírkám, na nichž se podílel celý národ – dílo však bylo přece jen příliš monumentální, aby se dalo provést celé *en suite*. Smetana přežil otevření nového divadla o pouhý rok – zemřel v pražském ústavu pro duševně choré v roce 1884. Slavné fanfáry z *Libuše* se hrají dodnes při slavnostních státních příležitostech či v Českém rozhlase

a oficiálně oznamují příchod prezidenta republiky, i když Václav Havel, který v ničem nesnáší přehánění, na nich vždy netrvá.

Grillparzerova hra a Smetanova opera, v jejichž závěrečných jednáních se hovoří o slávě a protivenstvích, jež čekají Prahu, ukazují, jak byl starobylý mýtus, který měl nejprve dokazovat legitimitu přemyslovského panovnického rodu, v 19. století zvlečen do monumentálních rozměrů, nebo vyvrácen. Češi jej využívali k evokaci národních dějin a v konečné instanci k oslavě samého národa. Česká tradice vyvrcholila v éře nacionalismu usilujícího o svébytnost a samostatnost ve Smetanově oratoriu a ve vrcholných dílech velkých malířů a sochařů 19. století, jež ji doprovázela, avšak tato oslava národa stála pouhých pár kroků od zkamenělého gesta, muzea, vlasteneckých pohlednic a vyprávění Aloise Jiráska, které bylo při všech svých básnických kvalitách určeno pro školní potřebu. Němečtí romantikové obdivovali svou „Libussu“ na dálku, dokud se na ni Grillparzer nepodíval analytickým pohledem a nedemaskoval vše, co ze starého mýtu vyplývalo pro muže a ženy, pro vládu mužů a žen, pro moderní dělbu práce a pro relativní, nikoli však absolutní hodnotu národů. Je dosti zvláštní, že právě tento pesimistický Vídeňan s analytickou myslí odhalil v celé nahotě trpkou modernost starého pražského mýtu a tím, že kladl všetečné otázky, jej odlišil od všech ostatních příběhů týkajících se založení nějakého města.

2. OTAKAROVA PRAHA (880-1278)

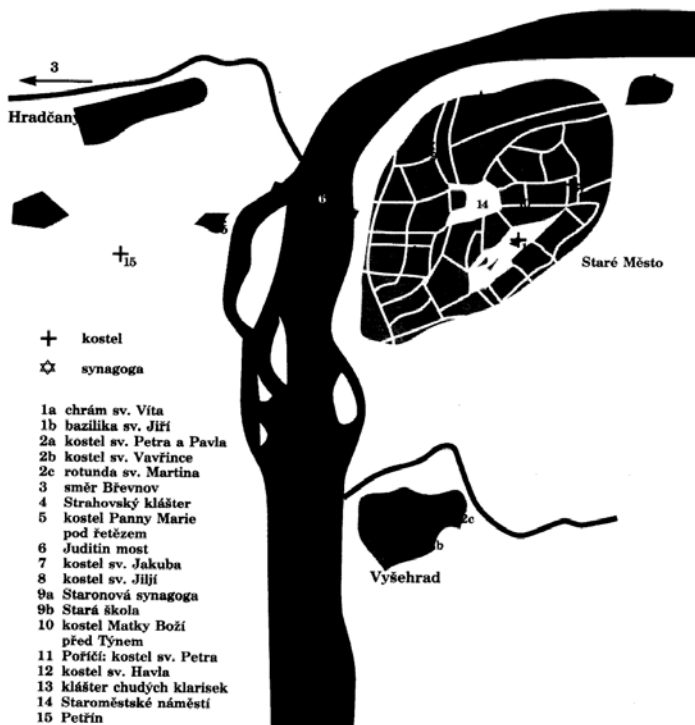
Od obchodní stanice ke královskému sídlu

V průběhu čtyř staletí, jež uplynula od chvíle, kdy se kníže Bořivoj rozhodl přenést sídlo přemyslovského rodu na hradčanskou plošinu, a vzestupem české královské moci koncem 13. století, se Praha, či spíše její jednotlivé části zeměpisným rozsahem, sociální různorodostí a architektonickou transformací přiblížily své novodobé podobě, což platí stejně z hlediska církevního jako světského. Tyto změny byly nejvíce patrné na neustále přestavovaném Pražském hradě, na náhlém vzestupu a následujícím téměř naprostém pádu Vyšehradu v roli sídla panující dynastie a především na novém rozvoji městského života na pravém břehu Vltavy, na němž se konstituovalo vlastní jádro historické Prahy v té podobě, v níž se nabízí dnešním návštěvníkům. Dnešní Staré Město na pravém břehu bylo postupně osídleno v 11. století a rozhodně je starší než Nové Město, které založil císař Karel IV. v polovině 14. století, ale naproti tomu je mladší než Pražský hrad a osídlení pod ním na levém břehu nebo Vyšehrad s malým podhradím, který leží jižně od něho.

Bohatě členěné Hradčany byly od začátku stavěny jako pozdně slovanské hradiště, které mělo ve svém značném prostoru chránit posvátné a panovnické objekty, a pak neustále znovu a znovu přestavovány. Připomínaly téměř městečko samo pro sebe, jakým byl v očích zeměměřiče K. zámek ve stejnojmenném Kafkově románu. Poté, co kníže Bořivoj postavil koncem 9. století skromný kostelík a hrubě sroubené sídlo,

Plán přemyslovské Prahy

(kolem roku 1250)

jeho synové a dcery postupně budovali na opevněné plošině kostely a kláštery – obzvláště po roce 973, kdy na pražský stolec dosedl první biskup a nastěhoval se do vlastního sídla (v jeho bezprostřední blízkosti byla později postavena kaple svatého Mořice, který je obvykle zobrazován jako černý rytíř). Po četných obléháních německými, polskými a moravskými vojsky knížata neváhala s vybudováním mohutnějších opevnění, jejichž bílé kvádříkové zdivo na slunci svítilo. Už v roce 920 postavil Bořivojův syn baziliku zasvěcenou svatému Jiří a několik let nato jeho syn, kníže Václav, nechal vybudovat mohutnou rotundu svatého Víta (možná na její stavbu najal řemeslníky, kteří se znamenitě vyznali v dalmatské románské architektuře). Kníže Václav – známý jako svatý Václav, patron Čech – v ní byl na vlastní přání pochován a později tu byly uloženy i tělesné ostatky svatého Vojtěcha. Rotunda a bazilika stály přes sto padesát let vedle sebe. Kněžna Mlada založila roku 973 po návratu z Říma u baziliky klášter benediktinek (měl poskytovat náležitou výchovu mladým Přemyslovnám) a rotunda přitahovala četné poutníky putující k hrobům českých mučedníků. Jak píše Kosmas, v roce 1060 se král rozhodl postavit na jejím místě další nádhernou románskou trojlodní baziliku se třemi věžemi a s veškerým příslušenstvím z bílého kamene. Stavba se měla stát dominantou Hradu a byla dokončena až následujícím pokolením.

Všude kolem hradčanské plošiny se na výšinách i blíže k řece začala tyčit celá konstelace nových kostelů a klášterů: v roce 993 byl založen v Břevnově první klášter benediktinských mnichů, kteří přišli z Monte Cassina ležícího jižně od Říma, v roce 1140 vznikl na hoře Sion, která později dostala název Strahov, nový klášter premonstrátů povolanych ze západní části Německa a třetí klášter, patřící řádu johanitů, byl postaven i s kostelem Panny Marie pod řetězem nedaleko řeky roku 1169. Královská představitivost Přemysla Otakara II. však byla, možná především z vojenských a hospodářských

důvodů, nesusoustavnou mozaikou kostelů, panských sídel, ubohých chatrčí a mnišských enkláv na levém břehu řeky spíše dotčena než potěšena, a panovník tudíž podnikl příslušné kroky.

Staré kroniky někdy naznačují, že Vyšehrad byl opevněn dříve než Hradčany (někteří dokonce mají za to, že Libuše sídlila na Vyšehradě), archeologové však tvrdí, že toto místo, ležící na vysoké skále tyčící se nad pravým břehem Vltavy a nad ústím potoka Botiče, který se do ní vlévá, se objevilo jako významné opevněné postavení značného světského i církevního významu teprve šedesát nebo sedmdesát let po Pražském hradu. Nějaký čas se rychle rozrůstal především v období, kdy přemyslovští panovníci vedli spor se členy svého rodu, kteří sídlili na dolním toku řeky. Koncem 10. století byla na Vyšehradě v provozu knížecí mincovna a tehdy tam bylo postaveno i několik kaplí, které přežily i obležení Prahy Poláky v roce 1000. Kníže a pozdější král Vratislav II. (1061–1092) přenesl oficiálně sídlo Přemyslovců na Vyšehrad, postavil tam vlastní sídlo a kapitolu pro své kněze, románskou rotundu svatého Martina (nyní zcela zrestaurovanou) a v bezprostředním sousedství starších církevních objektů dal vybudovat baziliku svatého Petra a Pavla, která byla rozšířena a vyzdobena jeho nástupci a později přestavěna v gotickém slohu. Ale po krátkém období slávy a nadějí Vyšehrad ztratil politický význam. Soběslav I. se ke konci své vlády rozhodl vrátit se na Pražský hrad a od té doby Přemyslovci ani panovníci z dynastií, které nastoupily po nich, toto sídlo už nikdy neopustili. Král Přemysl Otakar II. ne učinil pro obnovu královské nádhery Vyšehradu nic a k jeho přestavbě přistoupil teprve císař Karel IV., který si chtěl přisvojit slávu přemyslovského rodu. Vyšehrad měl podle jeho přání sloužit jako místo připomínající a uctívající slavnou minulost a tím také zůstal, přesněji řečeno jeho zbytky, které přežily husitské bouře, až dodnes.